

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 25.02.2021
Makale Kabul Tarihi: 04.05.2021

**TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNDE SON DÖNEM KRİZLERİ: TÜRK
MUHALEFETİNİN VE KAMUOYUNUN YAKLAŞIMI**

**THE RECENT CRISIS IN TURKEY-ISRAEL RELATIONS: THE APPROACH OF
THE TURKISH OPPOSITION AND THE PUBLIC OPINION**

Hüseyin YELTİN¹

ÖZ

Türkiye'nin İsrail'i 1949'da resmen tanınmasının ardından başlayan ikili ilişkiler, dönemsel aralıklarla inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. 1990'lı yıllara kadar rutin devam eden ilişkiler özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde işbirliğine doğru yol almıştır. 2000'li yılların başında iktidar değişimleri iki ülke arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. Nitekim ele alınan konular, öne çıkan etmenler değişiklik göstermiştir. Dönemsel analizi yapılacak olan çalışmada, ikili ilişkilerin tarihsel sürecinin yanında, son dönemde yaşanan siyasi krizlere de yer verilecektir. Bu çalışmada, Türkiye ile İsrail arasındaki ikili ilişkilerin son dönemi irdelenecek, 2002 sonrasında yaşanan siyasi krizlerin nedenleri tespit edilip, bu krizlere Türkiye'deki muhalefetin ve kamuoyunun yaklaşımları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İsrail, Krizler, Muhalefet, Kamuoyu.

ABSTRACT

After starting the bilateral relations of Turkey officially recognize Israel in 1949, it has followed an up and down process at periodic intervals. Turkey-Israel relations, which continued routinely until the 1990s, moved towards cooperation, especially in the post-Cold War period. Government changes in the early 2000s also affected the relations between the two countries. As a matter of fact, the issues discussed and the prominent factors differed. Periodic analysis of the study will include the historical process of bilateral relations as well as the recent political crises. In this study, the recent period of bilateral relations between Israel and Turkey will be discussed. After 2002 it identified and the causes of the political crisis, the opposition in Turkey to approach this crises will be discussed and the public opinion.

Keywords: Turkey, Israel, Crises, Opposition, Public Opinion.

¹ Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, huseyinyeltin@gmail.com, ORCID ID:0000-0002-4434-2358

1. GİRİŞ

Üç çeyrek asra yaklaşan Türkiye ile İsrail arasındaki ikili ilişkiler, geçen süre zarfında inişli çıkışlı bir grafik sergilemiştir. İsrail'in Türkiye tarafından resmen tanındığı 1949 yılından başlanarak, dönemselsel bir ayırım yapılacak olunursa ikili ilişkileri üç döneme ayırmak mümkündür. İlk olarak 1949-1990 arası dönem, ikinci olarak 1990-2000 arası dönem ve son olarak da 2000'den günümüze kadar geçen dönem belirleyici üç ana periyod olarak değerlendirilebilir.

Özellikle İsrail'in resmen tanınmasından 1990'lı yıllara kadar geçen sürede İsrail'in Türkiye ile ilişkilerini belirleyen/şekillendiren ana konulardan biri Filistin meselesi olmuştur. 1990-2000 arası dönemde Türkiye'nin İsrail politikalarını belirlerken öne çıkan etmenler ağırlıklı olarak askeri ve güvenlik temelli olmuştur. 2000'den günümüze kadar geçen süre zarfında ise uluslararası sistem ve Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmeler Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde belirleyici bir rol oynamıştır.

Çalışmanın ele alacağı ana konuların yer aldığı süreç 2002 yılı ve sonrasındaki süreç olacaktır. Türkiye-İsrail ilişkilerinde son dönemde ağırlıklı olarak Filistin meselesi kaynaklı sorunlar/krizler yaşanmıştır. 2006'da Hamas'ın Türkiye'ye davet edilmesi ile başlayan, 2008'deki Dökme Kurşun Operasyonu, Davos Krizi, Alçak Koltuk Krizi, Mavi Marmara Saldırısı ve Palmer Raporu ile devam eden krizler dizisi 2016 yılı itibari ile bir nebze olsun aşılmış gözükmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye ile İsrail arasındaki ikili ilişkilerde 2002 yılı sonrasındaki kriz dönemleri ve olayları ele alınacaktır. Yaşanan kriz dönemlerinde, Türkiye'deki muhalefet partilerinin ve kamuoyunun tutumu irdelenecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin İsrail ile yaşadığı son dönem krizlerinde iktidar partisi ile muhalefet partilerinin olaylara yaklaşımının/politikalarının ne denli farklılık arz ettiği sorunsallaştırılarak, edinilen bulgular doğrultusunda bu duruma yanıt aranacaktır.

Çalışma neticesinde ulaşılmak istenen asıl amaç, Türkiye ile İsrail arasındaki son dönem krizlerinde iktidar partisi ile muhalefet partileri ve kamuoyu arasındaki farklı politik görüşleri tespit etmek ve sonrasında bu ve benzeri konularda yapılacak olan çalışmalara bir data/hareket noktası bırakabilmektir. Bu veriyi sunabilmek adına da çalışmanın metodu olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Böylelikle örnek olay olarak kriz dönemlerinin incelemeleri yapılacak ve elde edilen bulgular tespit edilecektir.

Bu çalışma, muhalefet partilerinin İsrail ile yaşanan krizlerin neredeyse tamamında iktidar ile farklı düşündüğünü fakat tüm bunlara rağmen kamuoyunun ise Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) İsrail'e karşı yürüttüğü politik tutumdan/duruştan memnun olduğunu

savunmaktadır. Bu minvalde çalışmanın ilk kısmında Türkiye-İsrail ilişkilerinin tarihsel süreci ele alınacak, ikinci kısmında son dönemde yaşanan krizlere yer verilecek ve son kısımda da sonuç ve değerlendirme yapılacaktır.

2. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNDE TARİHSEL SÜRECİ

Ortadoğu coğrafyasının hatta Batı ülkelerinin ağırlıklı olarak önemseydiği iki ülkenin yani Türkiye ile İsrail'in, aralarındaki ikili ilişkiler hem bölge güvenliği açısından hem de demokratik model ülke olmaları açısından önem arz etmektedir. Türkiye ile İsrail ilişkilerinin başlangıcından günümüze kadar geçen süreci üç döneme ayırmak mümkündür. İlk etapta ilişkilerin başlangıcı olan 1949 ile altın yıllar olarak tasvir edilen 1990 arası ele alınacak, sonrasında ise 1990-2000 yılları arası ve son olarak da yakın dönemdeki ilişkiler incelenecektir.

2.1. 1949-1990 Yılları Arasında Türkiye-İsrail İlişkileri

Türkiye, kuruluşunun üzerinden bir yıldan kısa bir süre sonra, 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanımıştır (Yılmaz, 2010: 11). Bu karar, Türk dış politikasında köklü bir değişikliğe yol açmıştır. İsrail kurulmadan önce Türkiye Arap devletlerinin yanında yer almış ve bölünme planına karşı çıkmıştır. Türk politika yapıcıları, Sovyetler Birliği ile Siyonist hareket arasındaki ilişkiler konusunda oldukça şüphe duymaktaydılar. Ancak İsrail'in kuruluşundan sonra Türkiye, yeni devletin Sovyet kuklası olmadığına ikna olmuş ve onu potansiyel bir müttefik olarak görmeye başlamıştır (Duman, 2020: 30). Türkiye, İsrail'i "de facto" olarak tanıdığını ilan ettikten sonra Arap devletlerinden sert tepkilere maruz kalmıştır (Eminoğlu, 2016: 91). Gelen tepkileri bertaraf etmek adına Türkiye, İsrail'i tanıma gerekçesini; İsrail'in Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olmasına bağlamış ve dolayısıyla da İsrail'i BM örgütünün evrenselliğini göz önünde bulundurarak tanıdığını ifade etmiştir (Yılmaz, 2010: 11).

Türkiye'de o dönemde iktidarda bulunan Demokrat Parti döneminde İsrail ile olan ikili ilişkiler hızla geliştirilmeye çalışılmıştır. Çünkü ABD'nin Ortadoğu'ya duyduğu özel ilgi ve İsrail ile olan yakın bağları ilişkilerin hız kazanmasına vesile olmuştur (SDE Analiz, 2011: 7). 1955 yılında oluşturulan Bağdat Paketi'nin İsrail, kendisine karşı oluşturulmuş bir ittifak olarak yorumlamış ve bu hadisenin İsrail karşıtı olan diğer Arap ülkelerini de cesaretlendirdiğine inanmıştır (Eminoğlu, 2016: 91). Türkiye, Irak, Pakistan, İngiltere ve İran'ın içerisinde yer aldığı Bağdat Paketi, İsrail-Türkiye ilişkileri için bir sınav olmuştur (Almog ve Sever, 2017: 609). Hatta İsrail Dışişleri Bakanlığı bu paktın "İsrail'e karşı" olarak oluşturulduğu şeklinde nitelmiş ve Bağdat Paketi'nin İsrail'e karşı Arap milliyetçiliği duygularına teşvik edici olabileceğini ve kendilerine karşı Arap saldırganlığını arttırabileceğini iddia etmiştir (Yılmaz, 2010: 11).

Bağdat Paketi'nin oluşturacağı siyasi krizin beklendiği bir dönemde, Türkiye ile İsrail ilişkilerindeki en büyük kırılma noktalarından birisi 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi esnasında olmuştur (SDE Analiz, 2011: 7-8). Türkiye, Süveyş Krizi meydana gelene kadar İsrail'e karşı herhangi bir tepki ya da olumsuz bir politika içerisine girmemiştir. Süveyş Krizi'nin ardından İsrail ile gerilen ilişkilerin neticesinde Türkiye, büyükelçisini ülkeye geri çağırmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye, İsrail'in karşısında yer almak istememiş ve dahası iki ülke arasındaki ilişkiler stratejik işbirliğine varacak düzeye kadar ulaşmıştır (Balcı, 2013: 98).

İsrail, geleneksel olarak tehdit algıladığı Arap olan ülkelerden gelebilecek herhangi bir olumsuzluğun bertaraf edilmesi ve önleyebilmesi adına Arap olmayan ülkelerle bir ittifak kurmayı hedeflemiştir. Bu amacına ulaşabilmek adına 1958 yılında Etiyopya ve İran ile güvenlik alanında bir işbirliği anlaşması imzalamıştır. Etiyopya ve İran ile anlaşmayı sağlayan İsrail, bu ittifakta Türkiye'nin de yer almasını istemiştir. Temel anlamda gizli kalan ve ABD'nin desteğini sağlayan bu ittifak özellikle Türkiye ve İsrail arasında istihbarat paylaşımı üzerine kurulmuştur (Balcı, 2013: 98). 1958 yılında İsrail ile Türkiye arasında gizli tutulan bir Çevresel Pakt imzalanmıştır. Bu anlaşma Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin "Arap ülkeleri ile ilişkilerine olan bağımlılığını" göstermektedir (Eminoğlu, 2016: 92). Çevresel Pakt ile Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeniden bir hareketlenme görülmüştür (SDE Analiz, 2011: 9).

1960'lı yıllar boyunca Türkiye, Arap devletleri ile İsrail arasındaki anlaşmazlıklarda dengeli bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Çünkü Türkiye o dönemde Kıbrıs sorunu ve ekonomik sıkıntılar ile boğuşmaktaydı (Yılmaz, 2010: 13). 1967'deki Arap-İsrail savaşı, Türkiye'nin Ortadoğu politikasında kritik bir dönemeç olarak görülmektedir. Bu savaşla Türkiye kendi Ortadoğu politikasını izlemeye başlamış ve Filistinlilere daha fazla destek sağlamıştır. Savaş sırasında Türkiye, ABD'nin İsrail'e ikmal için Türk hava üslerini kullanmasına izin vermemiştir. Ayrıca Türkiye, savaşın sona ermesinin ardından daha Arap yanlısı bir duruş benimsemiştir (Duman, 2020: 30).

1970'li yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerini belirleyen ana unsur Filistin olmuştur. Türkiye'nin 1975'te Filistin Kurtuluş Örgütü'nü tanınması ve 1979'da Ankara'da temsilcilik açması ve bu açılışa da Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat'ın gelmesi oldukça önemli bir gelişme olmuştur. İsrail, Kudüs'ü 1980 yılında başkent olarak ilan etmesinin ardından Türkiye, İsrail ile olan diplomatik ilişki düzeyini ikinci katipliğe düşürmüştür (SDE Analiz, 2011: 9). Türkiye'nin 1970'li yıllarda uğraştığı bir diğer konu olan Kıbrıs meselesinde Araplardan yeteri kadar destek almadığı bilinmektedir. Bu durum İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi için bir fırsat görüldüğü söylenebilir. Nitekim İsrail ile ilişkilerde yakınlaşma

dönemine girilmiş ve ağırlık olarak da istihbarat konuları öncelikli olmuştur (Eminoğlu, 2016: 94).

Her ne kadar 1960'larda ve 1970'lerde Arap yanlısı bir tutum içerisinde olan Türkiye ortaya çıkmış olsa dahi, bu durum İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkileri çok da olumsuz etkilediğini söylemek mümkün değildir. Fakat 1980'li yıllarda, ikili ilişkilerde bir gerileme dönemine girilmiştir. İsrail'in Kudüs'ü "ebedi ve değişmez başkent" ilan etmesi yoğun protestolara sahne olurken, Ağustos 1980'de Türkiye, Doğu Kudüs'teki başkonsolosluğunu kapatmıştır (Eminoğlu, 2016: 93). 1980'li yıllarda ise Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde gerginlik dönemine girilmiştir. Türkiye, İsrail'in Arap-İsrail Savaşı sırasında işgal ettiği Doğu Kudüs'ü daimi ve değişmez başkent olarak ilan etmesini protesto ederek, 1980 yılında Doğu Kudüs'te bulunan başkonsolosluğunu kapatmış ve İsrail ile ilişkilerini "ikinci katiplik" seviyesine düşürmüştür. Yine bu dönemde Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Ortadoğu coğrafyasındaki ülkelere gerçekleştirdiği ziyaretlerde İsrail'i bölgenin istikrarsızlığının en büyük sebebi olarak göstermiş ve İsrail'e dönük çok sert eleştiriler yapmıştır. Fakat İsrail ile olan ilişkilerde yumuşama süreci 1983'te Turgut Özal'ın başbakanlık görevine gelmesiyle başlamıştır. Özal, İsrail'in lobi gücünü bildiğinden dolayı Arap ülkelerinin Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini kesmelerine yönelik taleplerini reddetmiştir (Yılmaz, 2010: 14).

1980'li yıllarda Türkiye'nin İsrail ile olan ikili ilişkilerinde belirleyici olan noktalardan biri; Ermeni ve Rum lobilerine karşılık Yahudi lobisine duyulan ihtiyaç üzerine kurgulanmıştır. Diğer bir önemli nokta ise Türkiye'de PKK terör örgütünün faaliyetlerinin artması ve İran-İrak-Suriye bölgesinde konuşlanıyor olmasından dolayı İsrail ile ilişkileri geliştirme isteği doğmuştur. Nitekim 1990'larda başlayan ikili ilişkilerdeki umut ışığı Ortadoğu barış sürecinin sağlanması adına da ümit vermiştir (SDE Analiz, 2011: 9). Özellikle Türkiye'nin uğraştığı Ermeni terör örgütü olan ASALA hakkında İsrail'in gerekli istihbaratı Türkiye'ye sağlaması, ikili ilişkilerin düzelmesine vesile olmuştur (Eminoğlu, 2016: 94). Ayrıca artan Ermeni terörü neticesinde Türkiye'nin ABD Kongresi'nde güçlü olan Ermeni lobisini dengeleyecek bir güce ihtiyacı doğmuştur. Bu doğrultuda Türkiye, İsrail lobisinin desteğini almanın bu dengeyi sağlayacağı inancından dolayı İsrail ile olan ilişkilerindeki gelişmeyi belirgin bir şekilde artırmıştır (Hale, 2003: 179).

1980 ve 1990'lı yıllarda Amerika'da bulunan Yahudi politikacılar ve önde gelen kişiler Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerinin geliştirilmesi ve yakınlığın sağlanması adına çaba göstermiştir (Uzer, 2011: 145). Türkiye, İsrail ile olan dostluk ve işbirliğini Soğuk Savaş sürecinde oldukça önemsemektedir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Filistin meselesine eğilim artsa

bile Türk karar alıcılar/seçkinler İsrail ile var olan iyi ikili ilişkilerin bozulması endişesinden dolayı ön planda tutmamaya özen göstermiştir (Zürcher, 2020: 402).

2.2. 1990-2000 Yılları Arası Türkiye-İsrail İlişkilerinde Altın Yıllar

Türkiye ile İsrail arasındaki ikili ilişkilerin "altın yıllar"ı 1990'lı senelerde yaşanmıştır. İkili ilişkilerde sivil bürokrasinin askeri bürokrasi kadar aktif olamamasının nedeni, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) İsrail ile olan ilişkilere ayrı bir önem vermesi olmuştur (Boran, 2020: 31). Çok büyük oranda TSK tarafından belirlenen "güvenlik odaklı" politika ilişkilerin 1990'lı yıllarda yoğun şekilde devamlılığını sağlamıştır (Sarıaslan, 2019: 1068). Aslında Türkiye ile İsrail arasındaki altın yılların tasvirini Philip Robins'in metaforu ile tanımlamak mümkündür: Türkiye ile İsrail 1993'te nişanlanmış, 1996 yılında ise evlenmişlerdir (Sarıaslan, 2019: 1068). İsrail ile Türkiye'nin 1990'lı yıllarda yakınlaşmasının en önemli nedenlerinden biri de ABD faktörüdür. Soğuk Savaş sonrasında "Yeni Dünya Düzeni" için ABD, Ortadoğu coğrafyasında sağlam müttefiklere duyduğu ihtiyacın yansıması olmuştur. Hatta 1990'lı yıllarda Refah-Yol hükümetinin İsrail ile herhangi bir problem yaşamamasına özellikle dikkat edilmiş ve Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin üst perdede devam etmesinin bir "devlet politikası" olduğu genel kabul görmüştür (SDE Analiz, 2011: 10).

1990'larda meydana gelen küresel ve bölgesel değişimler, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin gidişatını da şekillendirmiştir. 1990'lı yılların ortalarına kadar, İsrail ile Türkiye'nin ilişkilerinin şekillendiren noktalar genel olarak askeri, ekonomik ve istihbarat alanları olmuştur. 1990'lı yılların ortalarından sonra Türkiye'de köktenci ve İsrail karşıtı parti olan Refah Partisi'nin (RP) iktidara gelmesi ikili ilişkileri olumsuz etkileyebileceği hususunda algı hakim olmuştur. Fakat tüm bunların aksine bu dönemde de Türkiye ile İsrail ilişkilerinin hızla geliştiği, dahası ekonomik ve bölgesel konularda dayanan bir işbirliğinin sağlandığı görülmektedir (Eminoğlu, 2016: 94-96).

1990'lı yıllarda Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde sıkı bir işbirliğine doğru yol alma sözü konusu olmuştur. 1991 yılında Türkiye, İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini tekrar büyükelçilik düzeyine çıkarmıştır. Bu yıllarda Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin gelişmesine neden olan bazı faktörler vardır. Bunlar arasında, uluslararası ortamın etkisi, bölgesel tehdit algılamaları, ekonomik nedenler, askeri faktörler, ABD faktörü ve psikolojik faktörler yer almaktadır (Yılmaz, 2010: 17-18). Fakat 1990'lı yıllarda Türkiye ile İsrail arasındaki askeri anlamdaki yakınlaşma Arap ülkelerini rahatsız etmiştir (Uzer, 2011:148).

1990'larda Türkiye ile İsrail arasında stratejik öneme sahip çok sayıda ikili anlaşma imzalanmıştır. 1990'ların ortalarında İsrail ile ilişkiler ekonomik, diplomatik ve askeri açıdan oldukça gelişme göstermiştir. Terörle mücadele ve istihbarat alanında bir bilgi akış köprüsü

oluşturulmuştur. Türkiye ile İsrail arasında, ortak bir stratejik gündem ve küresel meselelere benzer bir bakış açısıyla desteklenen stratejik bir ortaklık ortaya çıkmıştır. İsrail-Türkiye anlaşması, Orta Doğu'da Soğuk Savaş sonrası siyasetin önemli bir özelliği haline gelmiştir (Inbar, 2010: 41).

1991 Körfez Savaşı ve 1990'ların ortasındaki birçok faktör bir araya gelerek Türkiye ile İsrail arasında yakınlaşma için verimli bir ortam yaratmıştır (Efe, 2012: 113). Kasım 1994'te Başbakan Tansu Çiller'in İsrail ziyareti tarihi bir an olarak görülmüştür. İsrail'i ziyaret eden ilk Türk başbakanı olan Çiller, bu ziyarette serbest ticaret anlaşmasına varmaya çalışmıştır. İsrail-Türkiye arasındaki yakınlaşmanın askeri eğitim, savunma sanayi işbirliği ve serbest ticaret alanlarındaki atılan en önemli adımlar 1996 yılında gerçekleşmiştir (Duman, 2020: 22). RP lideri Necmettin Erbakan, seçim kampanyası esnasında verdiği sözlere paralel olarak, Başbakan olduğunda “Müslüman Dünyası” ile daha yakın ilişkiler kurmak için önemli adımlar atmıştır. Erbakan göreve geldikten sonra ise birçok kişi Türkiye-İsrail ilişkilerinin olumsuz bir yöne evrileceği tahmin ediliyordu (Duman, 2020: 26). İslami kimliğini ön planda tutmaya çalışan Necmettin Erbakan, TSK tarafından İsrail ile bir askeri antlaşma yapması hususunda baskı görmüştür. Bu yüzden de Erbakan döneminde İsrail ile yürütülen ilişkilerinin “sembolik” olduğunu söylemek mümkündür (Zürcher, 2020:374). Ordunun müdahil olmasından sonra Erbakan, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki yakınlaşmayı kabul ettirmek için partisini ikna etmek zorunda kaldığı söylenebilir. (Duman, 2020: 26). Askeri açıdan bakıldığında ise TSK, kendisini modern cumhuriyetin garantörü olarak gördüğü için pek çok durumda Türk ordusu siyasete karışmakta tereddüt etmemiş ve İsrail ile yürütülen ikili ilişkilerde belirleyici konumda yer almıştır (Duman, 2020: 25). Kısacası, 1990'larda iktidarlarının zirvesindeki TSK, Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri geliştirme arzusunun arkasındaki itici güç olmuştur. Askeri faydaların yanı sıra, İsrail'le olan ilişki, Türkiye ordusu için de bir iç meseleydi çünkü ülke içindeki İslamcılara ve genel olarak uluslararası topluma, Türkiye'nin laik, Batı yanlısı ve Yahudilerle iyi ilişkileri olan bir ülke olduğunu göstermenin bir yolunun İsrail ile iyi ilişki kurmaktan geçtiği düşüncesi yer edinmiştir (Cohen ve Freilich, 2014: 2).

Türkiye ile İsrail arasındaki ikili ilişkilerin Soğuk Savaş süresince ve sonraki dönemde - 2000'li yıllara kadar- gelişen/yükselen bir işbirliği grafiğe sahip olduğu ve işbirliğinin gelişmesindeki ana itici gücün Ortadoğu coğrafyasından kaynaklanan tehdit algısı ve güvenlik arayışı olduğu da görülmektedir (Tüysüzoğlu, 2014: 590). Ayrıca 1990'lı yıllarda başlayan yakın bağları üç temel neden açıklamaktadır: ortak bir stratejik görünüm, TSK'nın İsrail ile ilişkilerin iyileştirilmesine olan ilgisi ve ekonomik konulardır (Cohen ve Freilich, 2014: 2).

İsrail'in Filistin topraklarından 2000'li yılların başında gerçekleştirdiği Savunma Kalkanı Operasyonu'nun Türkiye ile olan ikili ilişkilerine doğrudan önem arz edebilecek bir etkisinin olmadığı söylenebilir (Baron, 2020:31). 2001 yılında İsrail'de Ariel Şaron'un liderliğini yaptığı Likud Partisi, iktidara geldikten sonra İsrail'in Türkiye'ye olan politikalarında değişiklik meydana gelmiştir (SDE Analiz, 2011: 13). Dahası 2001 yılında Ariel Şaron Türkiye'yi ziyaret etmiş ve dönemin başbakanı Bülent Ecevit ile görüşmüştür. Ecevit, İsrail Başbakanı Şaron'u Türkiye'de daha çok görmeyi arzuladıklarını da bildirmiştir (Baron, 2020: 31).

1990'lı yıllarda Türkiye ile İsrail arasındaki yakınlaşmasının ardında birçok neden yer almaktadır. Bunları Ortadoğu bölgesindeki güç dengesinin ve kompleks ilişkilerinin bir sonucu olarak görebilmek mümkündür (Duman, 2020: 20). Görüldüğü üzere, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler, İsrail'in kurulduğu 1949'dan 2000'li yıllara kadar zaman zaman siyasi krizler olmasına rağmen askeri, güvenlik ve istihbarat alanlarında inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir (Yılmaz, 2010: 10).

2.3. 2000 ve Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri

2000 yılı sonrası dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinin yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin ardında yatan nedenleri iki kısımda toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, 2002 yılında Türkiye'de Ak Parti'nin iktidara gelmesi ile Türkiye'nin dış politika eylemlerinde, stratejilerinde ve söylemlerinde meydana gelen değişim olmuştur. Bir diğer neden ise, Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasında Arap dünyası ve İran ile ilişkilerinde yakınlaşmaya çalışması ve İsrail'in Türkiye'nin bu hamlesinin kendisine tehdit oluşturacağı algısından kaynaklanmaktadır (Tüysüzoğlu, 2014: 589).

2000'li yıllarda Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri belirleyen bazı faktörlerin olduğu söylenebilir. Bunlar arasında Filistin sorunu ve iki ülkedeki iktidar partilerinin politikaları yer almaktadır. Özellikle Türkiye'nin Ortadoğu'da sadece İsrail ile yakın ilişkiler kurması demek, İslam coğrafyasından uzaklaşması ve dış politikasının tek yönlü olacağı anlamına gelmektedir. (Eminoğlu, 2016: 97). Bu durumun Türkiye açısından ulusal çıkarları bağlamında çok da tercih edilebilir bir yaklaşım olmadığını söylemek mümkündür.

2002 sonrasında Türkiye'nin dış politika algısındaki farklılaşma İsrail ile olan ilişkilerin olumsuz yöne doğru eviren bir faktör konumuna gelmiştir. Çünkü Türkiye, Ortadoğu coğrafyasına "tehdit" odaklı bir güvenlikçi dış politika anlayışından uzaklaşmıştır. Ayrıca 2000 sonrasında İsrail'de hükümetin aşırı sağ görüşlü parti ve yöneticilerin eline geçmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerginliği artıran bir etken olmuştur. Bir başka etken olarak

da Arap Baharı öncesinde İsrail'in tehdit olarak gördüğü Suriye ve İran gibi ülkelerle Türkiye'nin yakın ilişki kurmaya başlamasıdır (Tüysüzoğlu, 2014: 591-592).

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin 2000'li yıllarda bozulmasına sebep olan bazı etkenler vardır. Bunlar; İsrail-Filistin meselesinin çözümlenememesi, İsrail kamuoyunun aşırı sağa doğru yönelmesi ve İsrail yönetiminin şiddet ve baskı tutumlu politikalarıdır (SDE Analiz, 2011: 3).

2000'li yıllarda İsrail ile Türkiye ilişkilerindeki gerilemenin belki de en önemli sebebi Filistin sorunu olmuştur. Özellikle İsrail'in Filistin'de halka yönelik uyguladığı orantısız kuvvet kullanımı, Türkiye'de İsrail karşıtı bir tepkiye neden olmuştur (Yılmaz, 2010: 19).

Ak Parti döneminde, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler, herhangi bir doğrudan zorluk ile değil, esasen her ikisinin de üçüncü taraflara karşı duruşuyla ilgisi olan birçok iniş ve çıkışa tanık olmuştur (Bengio, 2009: 53). Yine bu doğrultuda Türkiye'nin dış politikasının yeniden yönlendirilmesinden kaynaklanan sorunları da göz ardı etmemek gerekmektedir (Inbar, 2010: 44). Nitekim ikili ilişkilerin gerilemesinde birçok nedenin olduğu düşünülmektedir (Yılmaz, 2010: 19).

Ak Parti'nin seçilmesinden sonra, Türkiye'nin İsrail ile ikili ilişkilerinde, ekonomik olmasa da diplomatik ve askeri düzeyde keskin bir gerileme yaşanmıştır. Bu gerilemeyi Cohen ve Freilich (2014:1) "Ak Parti'nin en başından beri niyeti" olarak yorumlamışlardır. Dahası onlara göre, İsrail'e karşı Ak Parti'nin politik tutumunda Müslüman dayanışması oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Uygulamada Türkiye, eş zamanlı olarak Arap ülkeleri ve İsrail ile dostane ilişkilerini sürdürmekte zorlanmıştır.

Ak Parti iktidarıyla daha da Ortadoğu'ya ilgisi yönelen dış politika, İsrail ile kriz yaşanan dönemlere kadar sorunsuz devam ettiği söylenebilir. İsrail ile yaşanan krizlerden sonra Ak Parti seçkinlerinin söylemlerini RP'deki söylemlere götürmüştür. RP tabanlı olan Ak Parti, İsrail ile yaşanan diplomatik krizlerden sonra İsrail'e karşı "Siyonist" ve "ırkçı devlet" söylemlerini tercih etmiştir (Boran, 2020: 29).

Ak Parti, Türkiye'nin siyasi ve kültürel olarak Batı'nın bir parçası olma arayışının bir yük olduğunu ve bu yüzden de Müslüman komşularıyla ilişkilerini geliştirmeyi bir seçenek olarak gördükleri iddia edilmektedir (Inbar, 2010: 44-45). Bu durumun farkında olan çoğu İsraili, Ak Parti'nin iktidara gelmesi ile aşırı milliyetçi ve İslami eğilimlerin yükseleceği düşüncesine kapılmış ve bu durumu potansiyel bir tehdit olarak görmüştür (Efe, 2012: 114). Nitekim 2004 yılında Hamas liderlerinden olan Şeyh Ahmet Yasin'in ve Abdülaziz Rantisi'nin İsrail tarafından öldürülmesi sonucunda, Erdoğan İsrail'i "devlet terörü" uygulamakla ithaf etmiş ve bu durum İsrail cephesi için endişe verici olarak görülmüştür (SDE Analiz, 2011: 13).

2005 yılının ortalarında Başbakan Erdoğan'ın İsrail'i ziyareti, politik anlamda 2000'li yılların başındaki inişli çıkışlı bir grafik çizen ikili ilişkilerin normalleşmesi adına atılmış önemli bir gelişme olarak görülmektedir (Sarıaslan, 2019: 1074). Ama aynı zamanda Ak Parti, Müslüman dünyasındaki itibarını artırmak için Hamas ile de temas kurmuş ve çoğu dünya ülkesinin yaptığı gibi onu dışlamak yerine ona meşruiyet vermiştir. Hamas'ın Şam'daki üst düzey yöneticisi Halid Meşal'in 2006'nın başlarında Ankara'ya ziyaret için davet edilmesi bunun en dikkat çekici örneği olarak gösterilebilir (Bengio, 2009: 44). Bu durum İsrail tarafını oldukça rahatsız etmiştir. Hatta bu rahatsızlığını İsrail Başbakanlık sözcüsü Ranaan Gissin "Biz eğer Abdullah Öcalan ile görüşseydik siz ne hissedersiniz?" sorusuyla ifade etmiştir. Ayrıca Hamas liderinin Ankara'ya daveti, Türkiye'nin İsrail-Filistin meselesindeki arabuluculuk imajına da zarar verdiği söylenebilir. Ayrıca muhalefet de Ak Parti hükümetinin Hamas liderinin Ankara'ya davetinden duyulan rahatsızlığını dile getirmiştir. Dahası dönemin Cumhurbaşkanı olan Ahmet Necdet Sezer, Hamas'ın Türkiye ziyaretinin ardından İsrail'e bir ziyaret gerçekleştirerek; İsraili yetkililere Hamas'ın ziyaretinin devlet politikasını ve Türk halkının gerçek görüşünü göstermediğini ifade etmiştir (Boran, 2020: 32-33). Bu durum dış politika yapım sürecinde iç aktörlerin fikir anlamında ayrılıklara düştüklerini göstermektedir. Cohen ve Freilich'e (2014: 3) göre Ak Parti'nin İsrail karşıtı eğilimleri, 2006'da Hamas lideri Halid Meşal'in Ankara'ya davet edilmesi ve Ak Parti'nin 2007'de Gazze'de iktidara geldikten sonra Hamas'ın iktidara gelmesi ile ortaya çıkmıştır.

Tüm bu olumsuz havaya rağmen, 2007 yılında İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seslenmiştir. Bu durum, bir İsrail Cumhurbaşkanı'nın Müslüman çoğunluklu bir ulusun parlamentosuna ilk kez hitabı anlamına gelmektedir (Cohen ve Freilich, 2014: 3).

Türkiye, mevcut Filistin meselesini Ortadoğu politikasında en önemli madde haline getirirken, İsrail'e yönelik sert eleştirilerde bulunmuş ve Türk kamuoyu da İsrail'e aynı şekilde ciddi eleştirilerde bulunarak meşru bir zemin sağlamıştır. Ayrıca Türkiye, İsrail'in terörist örgüt olarak tanımladığı Hamas ile ilişkilerini geliştirmesi de Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerindeki olumsuz havanın yükselmesine neden olmuştur (Tüysüzoğlu, 2014: 592-593).

Türk dış politikasının Ak Parti hükümetiyle ama daha da özelinde Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olması ile farklı bir perspektife doğru yelken açmıştır. Özellikle Osmanlı mirası olarak görülen Ortadoğu ve Arap coğrafyasına ilginin artması, bölge ülkeleriyle siyasi, kültürel ve ekonomik işbirliğini artırma isteğini beraberinde getirmiştir (Boran,2020: 29).

Ak Parti yönetiminde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik bazı temel ilkelere sahiptir. Bunlar arasında; komşularla sıfır sorun çerçevesinde, çok boyutlu bir dış politika benimsemek ve

bölge sorunlarında arabulucu rolü oynayarak İran'ın aksine Ortadoğu bölgesi için demokratik bir devlet modeli olmak (Bengio, 2009: 44) yer almaktadır.

Son olarak bakıldığında, 2000'li yıllarda Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin gerilim ve kriz anlarının çerçevesi çizilecek olunursa, Filistin meselesi en öncelikli konu olarak durmaktadır. Filistin meselesinin getirdiği diğer meseleler de sırasıyla şu şekilde sayılabilir: 2008 Dökme Kurşun Operasyonu, Davos Krizi, Dizi Krizleri, Alçak Koltuk Krizi ve Mavi Marmara Krizi olmuştur (Eminoğlu, 2016: 97-99).

3. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNDE SON DÖNEM KRİZLERİ

Türkiye-İsrail ilişkilerinin, 1949-1990 yılları arasında ana odak konusunu Filistin meselesi ve Arap-İsrail Savaşı oluşturmuştur. 1990-2000 yılları arasındaki dönemde ise altın yıllarını yaşayan ikili ilişkiler, güvenlik ve askeri temelli bir yapıya dayanmıştır. 2000'li yıllardan sonra gerçekleşen iktidar değişimleri ile özellikle Türkiye'nin dış politikadaki siyasi tercihlerin değişmesi/çeşitlenmesi ikili ilişkileri farklı yönere doğru evirmiştir. Çatışan politik kararlar/çıkarlar beraberinde siyasi krizleri de getirmiştir. Bu noktada, Dökme Kurşun Operasyonu, Davos Krizi, Dizi Krizleri, Alçak Koltuk Krizi, Mavi Marmara Krizi, Palmer Raporu ve İsrail'in özrü başlıkları ele alınacaktır.

3.1. 2008 Dökme Kurşun Operasyonu ve Türkiye-İsrail İlişkileri

Kasım 2008'de İsraili askerler Filistinli bir kişiyi öldürmesinin ardından, Hamas'ın top ateşi saldırısına maruz kalmıştır. Akabinde İsrail jetleri hava saldırısı düzenleyerek karşılıklı çatışmaların süreceği izlenimi vermiştir. Nitekim 27 Aralık 2008'de İsrail resmi olarak Dökme Kurşun Operasyonu'nu başlattığını açıklamıştır (Boran, 2020: 34). İsrail'in bu saldırıları 1967'den beri eşi benzeri görülmeyen çapta bir hava saldırısı ile başlamıştır (CNN Türk, 2009, 4 Ocak).

İsrail'in Gazze saldırısındaki amacını, Hamas'ın yürüttüğü "terör eylemlerine" son vermek olarak belirtmiştir (Bölme, 2009: 3). İsrail ordusu, Dökme Kurşun Harekatı'nın ikinci aşamasındaki amaçlarının ülkelerinin güney bölgesine yönelen roket saldırılarına son verebilmek ve Filistin'deki Hamas'ın terör eylemleri için kullandığı alt yapısını ortadan kaldırmak olarak açıklamıştır (CNN Türk, 2009, 4 Ocak). Fakat Bölme (2009: 3)'ye göre İsrail'in Gazze'ye saldırmasının arkasında yatan nedenlerin Hamas'ı iktidardan uzak tutabilmek ve ülkede yaklaşan seçimlerin kazanma planlarının yatmasıdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi 2008'deki Dökme Kurşun Operasyonu İsrail'in 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra bölgeye düzenlediği en büyük hareketlerden biri olmuştur. Nitekim bu savaşta toplamda 1314 kişi hayatını kaybederken, yaklaşık 5400 kişi de yaralanmıştır (Boran, 2020: 34).

Suriye ile İsrail arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı arabuluculuk rolü üstlenen Türkiye, İsrail'in 2008'de Gazze saldırılarına başlaması üzerine arabuluculuk faaliyetlerinin "hiç sayılması" şeklinde algılanması sonucunda Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerinin samimiyetinin kaybolmaya yüz tutmaya başladığını düşünmektedir. İki ülke arasında 2002 yılından beri artarak devam eden ilişki düzeyi, İsrail'in 2008'deki Gazze saldırılarına başlamasıyla beraber bir kırılmaya uğramıştır (Boran, 2020: 30, Balcı, 2013: 276). Fakat Cohen ve Freilich'e (2014: 4) göre, Türkiye'nin öfkesi sadece Gazze operasyonuna olan muhalefetinden değil, operasyonun İsrail ile Suriye arasında arabuluculuk çabalarını rayından çıkardığına olan inancından kaynaklanmaktadır. Bu yüzdendir ki, Türkiye'nin 2008'de İsrail-Suriye barış görüşmelerindeki başarısızlığı Ak Parti'yi İsrail'den daha da uzaklaştırmıştır (Cohen ve Freilich, 2014: 8).

Başbakan Erdoğan'ın İsrail'in Gazze saldırısı sonrasında çok sert açıklamalar yapmasının altında yatan nedenlerin başında, İsrail'in Gazze saldırısına başlamadan beş gün önce Ehud Olmert'in Ankara ziyaretinde "Gazze'de insani bir dram yaşanmayacağı" hususunda verdiği söz yer almaktadır. Verilen sözün tutulmamasının Erdoğan'a göre yorumu "Bu, Türkiye'ye karşı yapılmış bir saygısızlıktır" şeklinde olmuştur. Aynı zamanda Olmert'in Gazze saldırısından çok kısa süre önce Türkiye'ye gelmesi, Türkiye'nin saldırı yapılacağından haberdar olduğu yönünde bir algının oluşabilecek olması rahatsızlık uyandırmıştır. Türkiye'nin algı bazında böylesi güç duruma düşürülmesinin ardından, Suriye ile İsrail arasında yürüttüğü arabuluculuk rolünü askıya almıştır (Bölme, 2009: 10-11).

2008'deki Dökme Kurşun Operasyonu'ndan sonra Türkiye ile İsrail arasındaki krizler artmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin bölgede barış ve istikrarı sağlamak adına yürüttüğü diplomasi İsrail'in operasyonundan sonra da sürmüştür. Hatta Erdoğan operasyon sonrasında Gazze'ye yönelik yürütülen ambargonun kaldırılmasını ve bölgede ortak bir anlayışın inşa edilmesinin önemini ifade etmiştir (Boran, 2020: 35). Fakat tüm bu girişimlere rağmen Dökme Kurşun Operasyonu'ndan sonra 31 Aralık 2008-3 Ocak 2009 tarihleri arasında Başbakan Erdoğan'ın Ortadoğu ülkelerine yönelik ziyaret planlarına İsrail dahil edilmeyerek İsrail'e karşı yaşanan bir güven erozyonu olduğu görülmüştür (Bulut, 2018: 173-174).

Gazze Savaşı'nın akabinde Türkiye'nin İsrail'i eleştirmesi ve yeni dış politika vizyonu doğrultusunda hareket etmesi, Türkiye'nin batı ekseninden kaydığı yönünde değerlendirmeler yapılmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Dökme Kurşun Operasyonu'nda İsrail'e gösterdiği tepki aslında Ankara'nın yeni dış politika vizyonunun dışa yansımaları olduğu söylenebilir. Türkiye'nin bölgede kendi varlığının hissettirmesi ve İsrail ile Türkiye'yi birbirlerine yakınlaştıran nedenlerin ortadan kaybolması yaşanan gerilimlerin açıklanmasında önemli bir

parametre olarak değerlendirilebilir (Kaya, 2010: 94-96). Gazze saldırısına Türkiye'den yükselen tepkiler karşısında İsrail, Hamas ile PKK arasında bir benzerlik kurarak, Türkiye'nin PKK ile mücadelesi ile İsrail'in Hamas'a karşı mücadelesinin herhangi bir farklılık göstermediğini iddia etmiştir (Bölme, 2009: 11).

İsrail'in Gazze'ye düzenlediği Dökme Kurşun Harekatı'na Türkiye'deki iktidar ve muhalefet partileri de tepki göstermektedir. TBMM'de faaliyetlerini sürdüren Türkiye-İsrail Parlamentolararası Dostluk Grubu, Ak Partili başkanı Nursuna Memecan ve grubun diğer üyelerinden Mevlüt Çavuşoğlu ve Hanifi Alır düzenledikleri basın toplantısında İsrail'i esefle kınamıştır. Ayrıca dostluk grubu başkanı Memecan, İsrail'in düzenlediği saldırıya son vermesini, bu hususta da uluslararası camianın harekete geçmesi gerekliliğini ifade etmiştir (Haberler.com, 2008, 30 Aralık). Öte yandan, MHP Samsun Milletvekili Osman Çakır ve Türkiye-İsrail Parlamentolararası Dostluk Grubu üyesi bazı milletvekilleri İsrail'in orantısız güç kullanmasına yönelik tepkilerini Grup üyeliğinden istifa ederek göstermeye başlamıştır (Cumhuriyet, 2008, 30 Aralık).

CHP Manisa Milletvekili Şahin Mengü, Gazze'de büyük bir insanlık dramı yaşanmasına rağmen dünyanın İsrail'e karşı sessiz kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca Mengü, Gazze'ye yönelik sürdürülen saldırılara son verilmediği takdirde, bu ateşin bedelini Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinin tamamının ödeyeceğini belirtmiştir (Timetürk, 2008, 30 Aralık). Demokratik Toplum Partisi (DTP) Genel Başkanı Ahmet Türk ise İsrail'in düzenlediği operasyona dünyanın sessiz kaldığını belirterek, Filistin'de Filistinlilerin acımasızca öldürülmesini kınadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca İsrail'in bu saldırılarına Türkiye'nin dört bir yanından sivil toplum kuruluşları ve halk yoğun tepki göstermiştir (Cumhuriyet, 2008, 30 Aralık).

MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural, İsrail saldırılarının ardından Türkiye-İsrail Parlamentolararası Dostluk Grubu'na mensup olan MHP'li vekillerin istifa ettiklerini bildirirken, İsrail saldırılarıyla alakalı Başbakan Erdoğan'ı ve hükümeti hedef almıştır. İnsanlık dışı saldırıların katliam boyuta ulaştığını belirten Vural, Başbakan Erdoğan'a da Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) Eş Başkanlığı görevini bırakması yönünde çağrıda bulunmuştur. Ayrıca kısa zaman önce Erdoğan ile İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in Ankara'da görüşmesinin ve sonrasında İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıların başlamasının Türkiye'ye güvenilir ülke imajı yapıştırılması anlamına geleceğini belirtmiştir. Yine Vural, Olmert ile Erdoğan arasında gerçekleşen görüşmenin kapalı kapılar ardında yapıldığını ve parlamentoya herhangi bir bilgi verilmediğini iddia etmiştir (Milliyet, 2008, 30 Aralık).

Başbakan Erdoğan Gazze'de yaşanan gelişmelerden endişe duyduklarını ifade ederken, Gazze'ye yönelik İsrail saldırılarının ivedi şekilde durması gerektiğini ve kalıcı ateşkesin hem İsrail hem de Filistin tarafı için kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Başbakan Erdoğan kendisine yönelik mevkidaşı Olmert ile kapalı kapılar ardındaki görüşme ile görüşmeden beş gün sonra operasyonun başlatılmasının birbiriyle bağdaştırılmasının spekülatif yorumlar olarak değerlendirmiş ve İsrail'in görüşme sonrasında Gazze'ye operasyon düzenlemesinin barış için mücadele veren Türkiye'ye karşı bir saygısızlık olduğunu ifade etmiştir (Hürriyet, 2008, 31 Aralık). Erdoğan'ın bu değerlendirmelerine rağmen, 6 Ocak 2009'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki 40. birleşimde Gazze saldırıları konusunda MHP'li Ahmet Deniz Bölükbaşı, başbakanın İsrail'in Gazze'ye saldırı düzenleyeceğini bildiğini, sivil kayıpların beklenenden/kendisine söylenenden çok daha fazla olmasından dolayı sert tepki gösterme yoluna gittiğini iddia etmiştir. Aynı oturumda CHP Grubu adına söz alan Onur Öymen, saldırıları CHP grubu olarak şiddetle kınadıklarını, İsrail'in Türkiye'nin barış girişimlerine rağmen böylesi bir saldırı tertip etmesinin saygısızlık olduğunu ifade etmiştir (TBMM Tutanak, 2009: 325-329).

Aralık ve Ocak aylarında Gazze'nin İsrail saldırılarına uğraması Türkiye'de hem siyasi parti özelinde hem de toplumsal kesimde İsrail aleyhtarı bir ortam yaratmıştır. Bu sürecin üzerine 2009'da Davos'ta gerçekleştirilen bir forumda Başbakan Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e yönelik "one minute" çıkışı, İsrail ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin geriliminin dozajını artırmıştır. Artan gerilimli dönem dizilerde İsrail askerlerinin "çocuk katili" şeklinde gösterilmesi ve "alçak koltuk krizi"nin yaşanmasıyla devam etmiştir. Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin belki de en ağır sonuçlu olanı ise Mavi Marmara Krizi olmuştur (Balcı, 2013: 299).

3.2. 2009 Davos "One Minute" Krizi ve Türkiye-İsrail İlişkileri

2008 yılındaki İsrail'in Gazze müdahalesinde sonra Filistin meselesi, Davos Krizi öncesinde Ak Parti liderleri tarafından açık bir şekilde sahiplenilmiş ve çoğu platformda da gündeme getirilmiştir (Erdoğan, 2013: 47). Türkiye'nin Filistin meselesine bu denli sahip çıkması ve agresif politika izlemesi İsrail dışında, İran'ı da rahatsız etmiştir. İsrail "çevrelenme" tehdidinden çekinirken, İran ise Ortadoğu coğrafyasındaki etkisini kaybetme ihtimali kendilerinde endişe uyandırmıştır (SDE Analiz, 2011: 16-17).

2008 yılındaki Dökme Kurşun Operasyonu Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin krize evrilmesinde kilit rol oynamıştır. 2009 yılının ocak ayında Davos'ta gerçekleştirilen "Gazze: Ortadoğu'da Barış Modeli" isimli panelde İsrail ile Filistin arasındaki çatışmalar ve çözüm arayışları tartışılmıştır. Bu zirvedeki en önemli olay ise Başbakan Erdoğan'ın, daha az

konuşma süresi aldığını iddia ederek, moderatöre tepki göstermesi ve sonrasında söz hakkı alması akabinde gelişen “one minute” çıkışı olmuştur. Başbakan Erdoğan’ın İsrail aleyhine yaptığı konuşma esnasında moderatörün engellemeye kalkmasına rağmen, Erdoğan’ın İsrail Cumhurbaşkanı Peres’e yönelik gösterdiği tepkisi ve kullandığı "one minute" cümlesi ile gerçekleştirdiği sert çıkışı gündem ve kriz maddesi haline gelmiştir. Aslında bu söylemin ardında yatan şeyin Erdoğan'ın Peres'ten daha az süre alması değil, 2008 yılında İsrail'in Filistin'e karşı düzenlediği operasyonla Türkiye'ye verdiği sözleri tutmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumda Erdoğan'ın "one minute" çıkışı aslında moderatörden ziyade İsrail'e ve Şimon Peres'e karşı bir başkaldırıyı simgelemiştir (Boran, 2020: 35). Erdoğan'ın Davos'taki "one minute" çıkışı İsrail'e karşı uluslararası bir aktörün verdiği en sert tepki olarak görülebilir (SDE Analiz, 2011: 16). Ayrıca Erdoğan'ın bu serzenişinin ardında yatan diğer bir nedenin de Türkiye'nin Arap coğrafyasında yükselen imajının korunması olduğu söylenebilir (Boran, 2020: 35).

Erdoğan'ın Davos'taki "one minute" çıkışı hem iç hem de dış politikada büyük yankı uyandırmıştır. Erdoğan'ın zirve dönüşünde havaalanında büyük bir memnuniyetle karşılanması hem Erdoğan'ın hem de Ak Parti'nin iç siyasetteki imajını pekiştirmiştir. Dahası, Erdoğan'ın "one minute" çıkışı iç politikadan ziyade dış politikada çok daha büyük etkiye sebep olmuştur. Özellikle Ortadoğu coğrafyasında kamuoyu Türkiye'yi bölgenin lider ülkesi olarak tanımlarken, Erdoğan'ı ise "kahraman" olarak görmeye başlamışlardır (Boran, 2020: 35-36). Ayrıca Başbakan Erdoğan’ın İsrail’i eleştirmek için kullandığı sert dili gören Arap halkı ve aydınları Türkiye’ye yönelik algılarını sorgulamaya başlamıştır (Efe, 2012: 128). Başbakan Erdoğan’ın Davos’taki “one minute” çıkışına Zürcher’in (2020: 403) yorumu ise “ne kadar zihninde önceden hazırlanmış olursa olsun, Erdoğan’ın hareketi ona Arap dünyasında hayli iyi niyet kazandırdı” şeklinde olmuştur.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde 2009 yılındaki Davos Krizi’ne kadar geçen 60 yıllık sürede, Türkiye’de ikili ilişkilerin belirleyici aktörlerinin sivil hükümetler değil de TSK’nın olduğunu söylemek mümkündür (Balcı, 2013: 298-299). Lakin 2009 yılı, "one minute" çıkışı sonrası, ordunun Türkiye-İsrail ilişkileri üzerindeki etkisinde bir dönüm noktası olmuştur ve Ak Parti hükümeti bu yıldan sonra tüm girişimlerdeki dizginleri eline almıştır (Balcı ve Kardaş, 2012: 113). Hatta Davos Zirvesi'nin hemen sonrasında ABD, İtalya ve İsrail'in katılacağı ortak Anadolu Kartalı tatbikatına İsrail davet edilmemiştir. Bu da TSK’nın önceki dönemlere kıyasla bu dönemde etkisinin azaldığı şeklinde yorumlanabilir (Boran, 2020: 36).

Davos olayının ardından CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, yaptığı değerlendirmede, Davos’taki panelde Başbakan Erdoğan’a haksızlık yapıldığını ve Erdoğan’ın verdiği tepkinin

yerinde olduğunu ifade etmiştir. Baykal, Erdoğan'ın yaşanan hadiseyi bir iç politika malzemesi haline getirmesinin Türkiye'de Yahudi-İsrail düşmanlığını körükleyeceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Ayrıca Başbakan Erdoğan'ın one minute hadisesini iç politika malzemesi haline getirmesinin asıl sebebinin yaklaşan yerel seçimler olduğu iddiasında bulunmuştur. Son olarak Baykal, yaşanan hadise sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu'da hiçbir kesimden taraf olmaması ve İsrail ile iyi ilişkilerin devam ettirilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir (Hürriyet, 2009, 1 Şubat). CHP Genel Başkan Yardımcısı Onur Öymen ise Davos'ta yaşanan hadise sonrasında Erdoğan'ın one minute çıkışının yanlış olduğunu, olumsuz sonuçlarının ileride ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Erdoğan'ın siyasi bir manevra yaparak dış politikada kendini başarılı göstermeye çalıştığını iddia eden Öymen, başbakanın gayesinin yerel seçimlere yatırım yapma girişimi olarak yorumlamıştır (Yeniçağ, 2009, 2 Şubat). Ayrıca Öymen, haklı Filistin davasının bu denli kötü savunulamayacağını belirtirken, Erdoğan'ın Hamas'ı savunmasının yanlış olduğunu, Hamas'ın Avrupa Birliği'nin terör örgütü listesinde yer aldığını hatırlatmıştır. Dahası Öymen, Erdoğan'ın paneldeki Peres'e "sen" diye hitabının yanlış olduğunu ve uluslararası ilişkilerde böylesi bir üslup kullanılmayacağını ifade ederek eleştirmiştir (Türktime, 2009, 30 Ocak).

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin 31 Ocak 2009 tarihli yaptığı yazılı açıklama ile Davos'taki hadise hakkında ilk değerlendirmelerde bulunmuştur. Yazılı açıklamaya genel olarak bakıldığında, Başbakan Erdoğan'a yönelik tutumun ve üslubun hatalı olduğu ve Erdoğan'ın ise buna karşı tepki göstermesinin "meşru ve yerinde" olduğu belirtilmiştir. Fakat Erdoğan'ın paneli terk etmesinin ardından düzenlediği basın toplantısında, asıl tepkisinin İsrail cumhurbaşkanına, Yahudilere ya da İsrail halkına olmadığını, panel moderatörüne tepkisini dile getirdiğini açıklaması kafaları karıştıran bir durum olarak ifade edilmiştir. Ayrıca yaşanan hadiseden sonra MHP kanadına göre Başbakan Erdoğan'ın Peres'e yönelik eleştirileri ve ithamları Türkiye-İsrail ilişkilerinin derinden etkileyebilecek ve ciddi sonuçlar doğuracaktır (MHP, 2009, 31 Ocak). MHP Genel Başkanı Bahçeli, grup toplantısındaki konuşmasında, Erdoğan'ın Davos çıkışının yerinde ve meşru olduğunu yinelerken, panel konusunun ekonomi üzerine olması gerekirken Erdoğan'ın siyasi kaygıları neticesinde konu başka noktalara çekildiğini söyleyerek eleştirmiştir. Ayrıca Bahçeli, Erdoğan'ın Davos'taki tutumunu iç politikaya alet ederek yaklaşan yerel seçimlerde başarı elde etmek için yapılmış olduğunu iddia etmiştir. Bu doğrultuda da Erdoğan'ın Davos'taki duruşunun devamını her konuda görmek istediklerini ve böylelikle gerçek samimiyet testi geçireceğini ifade etmiştir (Hürriyet, 2009, 3 Şubat).

Demokratik Sol Parti (DSP) Genel Başkanı Zeki Sezer, Davos'un ardından Başbakan Erdoğan'ın tutumunu eleştirmiş ve Başbakan Erdoğan'ın İsrail katliamına karşı dik dururken üslubunun uygun olmadığı, bu üslubun devlet adamı niteliğine yakışmadığı yönünde açıklamada bulunmuştur. DSP İzmir Milletvekili Recai Birgün de Erdoğan'ın üslubunu eleştirerek diplomatik bir faciaya yaratıldığını ifade ederken, Erdoğan'ın tutumunu da yerel seçimlere bir yatırım olarak yorumlamıştır (Cumhuriyet, 2009, 30 Ocak).

DTP Grup Başkanvekili Selahattin Demirtaş ise Başbakan'ın Davos'taki tavrının kişisel bir hal aldığını, bu yaklaşımın Filistin meselesine bir fayda getirmeyeceğini ifade etmiştir. DTP Şırnak Milletvekili Hasip Kaplan ise Başbakan Erdoğan'ı üslubu ve nezaket kurallarına dikkatsiz davrandığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Büyük Birlik Partisi lideri Muhsin Yazıcıoğlu, Başbakan Erdoğan'a destek vererek, Erdoğan'ın tavrını uygun bulduğunu ifade etmiştir (Milliyet, 2009, 31 Ocak).

Erdoğan'ın İsrail'in Gazze saldırısını Davos'ta kamuoyu önünde kınaması Türk seçkinleri ve Türk medyası tarafından ezilenlerin tarafını tutmaktan korkmadığı için "cesur", "takdire şayan" ve "onurlu" bir harekette bulunduğu dair övülmüştür (Demirtaş-Bagdonas, 2013: 115). Nitekim Milliyet, Vatan, Hürriyet ve Sabah gazeteleri olayı Erdoğan'ın paneli terk etmesi odaklı manşetlerine alırken, Yeni Şafak Gazetesi yaşanan hadiseyi "Tarihi Tokat" ifadesiyle manşetine taşımıştır. Ayrıca Başbakan Erdoğan'ı, Davos dönüşünde Atatürk Havalimanı'nda karşılayan partililer ve destekçileri onu "sessiz yığınların sesi, kimsesizlerin kimsesi" gibi ifadeler kullanmışlardır (Erdoğan, 2013: 44). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu, Davos'ta meydana gelen hadise ile ilgili Başbakan Erdoğan'ın gösterdiği tavrın toplumun hislerine tercüman olduğunu ifade ederken, Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) Genel Başkanı Sami Evren ise Erdoğan'ın tavrının göstermelik olduğunu ve İsrail'i kapsayan somut adımlar atılması gerektiğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 2009, 30 Ocak). Başbakan Erdoğan'ın Davos'ta Peres'e yönelik sert eleştirisinin bir yansıması olarak, artık ibrenin Filistin tarafına doğru kaydığını söylemek de mümkündür (Sever ve Gök, 2016: 15).

Davos Krizi'nden sonra yapılan anketlerde Ak Parti seçmenleri Erdoğan'ın Davos'taki "one minute" çıkışını çok büyük bir oranda desteklerken, yapılan çıkışın tamamen olumsuz olduğunu düşünen sadece 3%'lük bir kesim bulunmaktadır. CHP seçmen tabanında ise Erdoğan'ın "one minute" çıkışını tamamen ve kısmen olumsuz bulanlar 65%'lik bir kesime tekabül etmektedir (Erdoğan, 2013: 58). Yapılan anketler ile kamuoyunun görüşündeki farklılaşmanın asıl itibarıyla parti/siyasi tabanlı ya da kimlik tabanlı olabileceği düşünülebilir.

Erdoğan'ın (2013: 61-62) tespitlerine göre; Başbakan Erdoğan'ın "one minute" çıkışının kamuoyundaki yansımada siyasi tercihlerin öne çıktığı görülmektedir. Ak Parti seçmenleri Başbakan'ın çıkışını yüksek oranda desteklerken, CHP ve MHP seçmenlerinin kısmen daha az desteklediği ama asıl düşüncenin İsrail ile ilişkilerin kötüye gidebileceği algısının/kaygısının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Başbakan Erdoğan'ın Davos'taki "one minute" çıkışının yaklaşmakta olan yerel seçimler öncesinde olmuş olması muhalefetin en çok eleştirdiği noktalardan biri olmuştur fakat 29 Mart 2009'da gerçekleşen yerel seçimlerde Ak Parti bir önceki seçime göre yaklaşık 4% oy kaybettiği görülmektedir.

3.3. 2010 Alçak Koltuk Krizi ve Türkiye-İsrail İlişkileri

Dökme Kurşun Operasyonu ile başlayan gerilimli siyaset, Davos'taki "one minute" kriziyle daha da derinleşirken tüm bunlara ilave olarak, İsraili askerleri Türk televizyon dizilerinde "çocuk katili" olarak gösterilmesinden dolayı kriz daha da büyümüştür (Boran, 2020: 36).

Ayrılık ve Kurtlar Vadisi dizilerindeki İsrail aleyhi sahnelerin açıklamaları için Türkiye Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol İsraili yetkililerce Bakanlığa çağırılmıştır. İsraili yetkililerin Büyükelçi Çelikkol ile görüşmesinde, büyükelçiyi kendi oturdukları koltuktan daha aşağıda olan bir koltuğa oturtmaları, görüşme masasında sadece İsrail bayrağının bulunması ve bunların hepsinin basın önünde yapılması Türkiye tarafından diplomatik nezaketsizlik olarak yorumlanmıştır (Boran, 2020: 36). Görüşmenin hemen öncesinde basın mensupları müzakerenin yapılacağı odaya davet edilmiş ve kameralar önünde İsraili yetkililer İbranice olarak, kendilerinin yüksek bir koltukta otururken Türk büyükelçisinin alçak bir koltukta oturduğunu ve görüşme yapılan masada sadece İsrail bayrağının yer aldığını ve kendilerinin gülümsemediğine de basın mensuplarının dikkat kesilmesini istemişlerdir (Sarıaslan, 2019: 1076). Aslında bu olayın arka planında yatan nedenin, Erdoğan'ın Davos'taki "one minute" çıkışıyla Şimon Peres'e verdiği tepkinin psikolojik bir yansıması olarak yorumlanabilir. Yaşanan "Alçak Koltuk" hadisesi İsrail'deki koalisyon hükümetlerinin bazı kesimleri tarafından, yapılan davranışın "gereksiz" olduğu şeklinde eleştiriler yöneltilmiştir (Boran, 2020: 36).

Alçak Koltuk Krizi'nin ardından Davutoğlu'nun değerlendirmesi önem arz etmektedir. Davutoğlu yaşanan krizin bir nezaket kuralından yoksun gerçekleştiğini ifade etmiştir (Gürpınar, 2017: 244). Bir başka tepki de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'den gelmiştir. Gül, "ya özür dilersiniz ya da büyükelçimizi çekeriz" açıklamasında bulunmuştur (Cohen ve Freilich, 2014: 4). Ayrıca muhalefet kanadından da konuyla ilgili tepkiler gelmiştir.

MHP Milletvekili Deniz Bölükbaşı, alçak koltuk krizini değerlendirirken, olayda büyükelçinin bir hatasının olmadığını aksine bir hata ve mahcubiyet olmadığını, bu olayın bütünüyle İsraililerin nezaketsizliği olarak yorumlamıştır. Ayrıca Bölükbaşı, hükümetin yeteri kadar tepki göstermediğini belirterek İsrail ile olan ilişkilerin askıya alınmasını önermiştir (Milliyet, 2010, 13 Ocak). CHP Genel Başkan Yardımcı Onur Öymen yaşanan hadisede İsraili yetkililerin nezaketsiz davrandıklarını, bu durumun Türkiye açısından kabul edilemez olduğunu, kınadıklarını ve hatta bu muamele üzerine İsrail'in özür dilemesi gerektiğini belirtmiştir (Habertürk, 2010, 13 Ocak). İsrail gelen tepkilerden dolayı krizin üzerinden bir gün dahi geçmeden resmi özür beyanının bulunduğu mektubu Tel-Aviv'de bulunan büyükelçiliğe sunmuştur (Eminoğlu, 2016: 98). Türkiye olayı kasıtlı bir hakaret olarak görmüştür. İsrail'in Savunma Bakanı Ehud Barak, gerilimi azaltmak için Türkiye'yi ziyaret etmek istemiş ancak Ak Parti liderleri onunla görüşmeyi reddetmiştir (Cohen ve Freilich, 2014: 4).

3.4. Mavi Marmara Krizi ve Türkiye-İsrail İlişkilerinde Kopma

31 Mayıs 2010 günü Gazze'ye insani yardım taşıyan bir organizasyonda yer alan Mavi Marmara gemisi ile toplam üç gemiye İsrail deniz komandoları tarafından bir baskın gerçekleştirilmiştir. Bu baskında İsraili askerlere karşı kendini savunmaya kalkan aktivistler İsraili askerler tarafından vurularak 9 kişinin ölümüne, 50'den fazla kişinin de yaralanmasına sebep olmuştur (SDE Analiz, 2011: 18). Mavi Marmara Krizi, Türkiye ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkilerin tamamen kopma noktasına geldiğini göstermiştir. İsraili askerlerin böyle bir eylemde bulunması hem Türkiye'de hem de uluslararası camiada büyük yankı uyandırmıştır. Olayın hemen ardından Türkiye, İsrail ile olan diplomatik seviyeyi düşürerek 1980 yılındaki statüye geri dönmüştür (Boran, 2020: 36).

Mavi Marmara hadisesinde İsraili askerler tarafından dokuz Türk vatandaşının öldürülmesine Türk hükümetinin sessiz kalması mümkün olmayacaktı (Uzer, 2011: 150). Bu nedenle de olayın hemen ardından Dışişleri Bakanı Davutoğlu, New York'a gelerek Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin toplanması yönünde çağrıda bulunmuştur. Türkiye'nin talebi üzerine toplanan Konsey, İsrail'i gerçekleştirdiği eylemden dolayı kınadığını belirten bir bildiri yayınlamıştır. Başbakan Erdoğan da ivedi şekilde parti grubunu toplayarak İsrail'in saldırısının uluslararası "hukuka aykırı ve ahlak kurallarına uymadığını" belirten ifadeler kullanarak İsrail'i hedef almıştır (SDE Analiz, 2011: 18). Ek olarak, İsrail'in bu olay ile bölgede bir barış istemediğini gösterdiğini iddia etmiştir (Gürpınar, 2017: 246).

Muhalefet içerisinde de sesler yükselmeye başlamıştır. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Mavi Marmara hadisesinin yaşanmasından dolayı hükümeti sorumlu

tutmaktadır (Gürpınar, 2017: 247). Dahası Kılıçdaroğlu, Ak Parti'nin İsrail politikasının duvara çarptığını ve Ak Parti'yi dış politikayı iç siyasete alet etmekle suçlamaktadır. Başbakan Erdoğan'ın Davos çıkışına da atıf yapan Kılıçdaroğlu, Erdoğan'ın kameralar önünde esip gürlendiğini söylerken, Mavi Marmara hadisesiyle hükümetin kendi saygısını koruyamadığını da iddia etmektedir (NTV, 2010, 8 Haziran). Hatta Kılıçdaroğlu olayın üzerinden üç sene geçtikten sonra katıldığı Brookings Enstitüsü'nde "CHP'nin Türkiye Vizyonu" başlıklı konferansta; eğer Mavi Marmara hadisesinin yaşandığı dönemde CHP iktidarda olmuş olabilseydi, Mavi Marmara olayının yaşanmasının imkanının olmadığı yönünde bir açıklama da yapmıştır (Yenişafak, 2013, 3 Aralık). Mavi Marmara olayının ertesi günü TBMM Genel Kurulu'nda CHP grubu adına konuşan Onur Öymen, İsrail'in gerçekleştirdiği saldırıyı kınadıklarını ve lanetlediklerini ifade ederken, İsrail'in hem uluslararası hukuku hem de insani ve etik ölçüleri hiçe sayarak ihlal ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Öymen, ABD'nin İsrail'in saldırısını kınamadığını sadece üzüntü duyduğunu iletmekle yetindiğini bildirmiştir. Ayrıca Öymen, niyetinin her ne kadar iyi de olsa, gerçekleştirilmek istenen girişimin başarısız olduğunu ve Türkiye ile İsrail arasındaki ikili ilişkilere çok ciddi zarar verdiğini belirtmiştir. Olaydan iki gün öncesinden beri bu gemilere karşı İsrail tarafından güç kullanılacağına söylendiğini belirten Öymen, eğer ki askeri bir müdahale olacağına dair bir bilgi alındıysa hükümetin buna neden önlem almadığı konusunda halkı aydınlatması gerektiğini ifade ederek, Ak Parti hükümetine yüklenmiştir (TBMM, 2010, 1 Haziran).

MHP Grup Başkanvekili Mehmet Şandır ise İsrail'in Mavi Marmara saldırısını değerlendirirken cumhuriyet tarihinde Türkiye'nin ilk kez bu kadar ağır bir saldırıya uğradığını ifade etmiştir. İsrail'in saldırısını "devlet terörü" olarak tanımlayan Şandır, hükümeti de saldırıya ilişkin yeteri kadar açıklama yapmamak ile suçlamıştır. Ayrıca İsrail'in saldırısının geçiştirilemez bir olay olduğu ve bu meselenin sadece hükümetin değil hükümetin sorumluluğunda Türk milletinin meselesi olduğunu ifade etmiştir (TBMM, 2010, 1 Haziran).

Mavi Marmara hadisesi sonrasında Türk Musevi Cemaati yaptığı yazılı açıklamada, yaşanan olaylardan dolayı üzüntü duyduklarını ve İsrail'in bu girişimi durdurmasından taraf olduklarını belirtmişlerdir (Türk Yahudileri, 2010, 31 Mayıs).

Muhafazakar yapıdaki sivil toplum kuruluşlarından biri olan İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH), Mavi Marmara krizinin yaşanmasındaki en önemli aktörlerden biri olarak Türkiye-İsrail ilişkisinin geleceğini şekillendirmiştir (Balcı, 2013: 298-299). Uzer'e (2011: 157) göre, Mavi Marmara krizini ne Türkiye ne de İsrail doğru yönetememiştir. İHH ülkesinin ulusal çıkarını ilgilendirmeyen bir hususta İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkileri

sabote etmiştir. Nitekim İsrail, yardım filosunu Ak Parti'nin İsrail'in imajını daha da kötüleştirme ve güvenlik çıkarlarını baltalamaya yönelik bir girişimi olarak görmüştür. İsrail, filonun gönderilmesinin arkasındaki asıl niyetin bu olduğunu düşünmüştür (Cohen ve Freilich, 2014: 4). Zürcher'e (2020: 403) göre, "Bu deniz seferi Erdoğan'ın kendi planı değildi-çok daha radikal olan İslamcı çevrelerde tasarlanmıştı- ama Türkiye'de duyulan öfke o kadar büyüktü ki, Erdoğan bu öfkenin sözcüsü olmuştu". Olay sonrasında ise İsraili yetkililer Türkiye'yi eleştirmekten kaçınırken, Türkiye tarafında ise oldukça sert eleştiriler devam etmiştir (Cohen ve Freilich, 2014: 10).

Mavi Marmara hadisesinden sonra İsrail-Türkiye ilişkileri, karşılıklı güvensizlik ve düşmanlığa neden olacak şekilde zarar görmüştür. Hatta Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Mavi Marmara olayını "11 Eylül'ümüz" olarak adlandırmıştır (Sever ve Gök, 2016: 15). Ayrıca Davutoğlu, Türkiye ile İsrail ilişkilerinin tekrar normalleşebilmesi için dört şart öne sürmüştür. Bunlar: İsrail'in Mavi Marmara saldırısından dolayı özür dilemesi, saldırıda hayatını kaybeden vatandaşların ailelerine tazminat ödenmesi, Mavi Marmara saldırısı araştırarak bir komisyon kurulması ve bu komisyonun yetkilerini İsrail'in kabul etmesi ve son olarak da Gazze şeridine uygulanan ablukanın kaldırılmasıdır (Boran, 2020: 36; Cohen ve Freilich, 2014: 1).

Bu taleplerinden sonra Türkiye, İsrail büyükelçisini sınır dışı etmiş, askeri işbirliğini dondurmuş, İsrail'in uluslararası forumlara katılımını durdurmaya çalışmıştır (Cohen ve Freilich, 2014: 4). Hatta El Cezire televizyonuyla gerçekleştirdiği röportajda Başbakan Erdoğan, Mavi Marmara hadisesinin uluslararası hukuk kuralına aykırı gerçekleştirilmiş bir eylem olduğunu ve esasında bu hadisenin bir savaş nedeni (casus belli) sayılabileceğini fakat Türkiye'nin bu olayı büyük bir sabırla karşıladığını ifade etmiştir (CNN Türk, 2011, 11 Eylül). Fakat muhalefet partileri, Türkiye'nin İsrail'e karşı sürdürdüğü sert tutumu gerçekçi bulmadığını ve bu tutumun samimiyetten yoksun olduğunu söylemlerinde yer vermişlerdir (Gürpınar, 2017: 251).

İsrail'e göre, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin normalleşmesi Tel-Aviv'in olduğu kadar Ankara'nın da yararına olduğunu yönündedir. Türkiye'nin Batı gözündeki radikal İslam yanlısı algısını yok etmek ve imajını yeniden tesis etmek adına sürecin normalleşmesi gerekmektedir. Ayrıca ilişkilerin normalleşmesi ekonomik ve güvenlik anlamında bölgesel işbirliğinin sağlanması açısından da gerekli görülmektedir (Hasanov, 2014: 1-2). Fakat Türkiye'nin, İsrail ile ilişkilerini normalleştirebilmesi için sunduğu şartlar ve konu hakkında atılacak adımlar Arap Baharı'nın ortaya çıkması hasebiyle ikinci plana atılmıştır (SDE Analiz, 2011: 19-20).

İsrail'in karar vericilerinin büyük bir çoğunluğunun askeri gelenekten gelmeleri ve diğer kesimin ise dini anlamda radikal görüşlere sahip olmaları, Mavi Marmara krizi başında takındıkları tutumda dikkat çeken bir etken yaratmıştır (Gürpınar, 2017: 248). Fakat İsrail basınında yer alan haberlerde, İsrail ile Türkiye'nin ikili ilişkilerinin zarar görmemesi gerektiği ve bu ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğine yönelik yazıların yer aldığını söylemek mümkündür (Gürpınar, 2017: 249). Bu noktada Gürpınar'ın (2017: 251-252) tespiti oldukça önemlidir. Aslında, Türkiye ile İsrail yönetimlerinin bu olay nezdinde dış politika yapım sürecinde kamuoyundan bağımsız bir hareket alanı/kendi görüşlerini uyguladığı bir fırsat oluşturduğu söylenebilir.

Bu hadise esnasında ABD yönetimi açık bir dille Türkiye'yi eleştirmemiş olmasına rağmen ABD'de Türkiye karşıtı blogun güçlendiği ve Ortadoğu'da Türkiye'nin ABD'nin çıkarlarıyla ne denli uyduğu noktasında tartışmalar başlamıştır. Türk hükümeti ise ABD'nin İsrail'e karşı net tavır alamamasını eleştirmiş ve ABD'nin zımnen sessiz kalarak İsrail'in gerçekleştirdiği eylemin sorumlusu olduğunu iddia etmiştir (Balcı, 2013: 292-293). Doğal olarak Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinde kopuş yaşaması sadece ikili ilişkileri değil aynı zamanda ABD ile olan ilişkilerini de zedelemiştir. Hatta Türkiye ABD'de oldukça etkili olan İsrail lobisinin desteğini de kaybetmiştir (Zürcher, 2020: 403).

Mavi Marmara Krizi'nin belkide en önemli hususu, İsrail'in ilk kez Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını öldürmesidir (Eminoğlu, 2016: 99). Bu yüzden de bu hadisesinin zihinlerde kolay kolay unutulamayacak kadar etkili bir iz bıraktığı söylenebilir (Boran, 2020: 30). Her ne olursa olsun Türkiye'nin Filistin'e olan ilgisinden dolayı -Mavi Marmara olayı yaşanmasına rağmen- İsrail ile ilişkileri tamamen sona erdirecek kadar ileri gitmediğini unutmamak gerekmektedir (Sever ve Gök, 2016: 23).

Genel bir perspektiften bakılacak olunursa; Mavi Marmara krizi sonrasında olayın ana karakteri konumunda bulunan İHH ile Ak Parti'nin İsrail'in gerçekleştirdiği eyleme sert ifadelerle ilişkilerde var olan gerginliği tırmandırdığı görülürken, ana muhalefet partisi CHP ve MHP, yaşanan krizden dolayı hükümeti sorumlu tutmaktadır (Gürpınar, 2017: 248).

3.5. Palmer Raporu ve Türkiye'nin Reddi

Mavi Marmara olayının ardından iki ay geçtikten sonra BM Genel Sekreteri Ban-ki Moon, Mavi Marmara hadisesinin uluslararası hukuk açısından araştırılması için bir komisyon kurdurmuştur. Komisyonun başkanlığına Sir Geoffrey Palmer isimli Yeni Zelanda'nın eski Başbakanı getirilmiştir (SDE Analiz, 2011:19).

İsrail'in Mavi Marmara saldırısından sonra Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde kurulan Palmer Komisyonu, yaşanan hadiseyi incelemiş ve komisyon raporun açıklamasını üç defa

ertelemiştir. Fakat bu süre zarfında Türk yetkililer kararı öğrenmeden hemen önce rapor sonucunun 1 Eylül 2011'de Yahudi lobisine yakınlığı ile bilinen New York Times gazetesi tarafından haber yapılması büyük şaşkınlık yaratmıştır. Hatta Dışişleri Bakanı Davutoğlu bu durumu "ciddiyetsiz bir tutum" olarak değerlendirmiştir (Boran, 2020: 37; Çakmak, 2011). Ayrıca Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Palmer raporunun siyasi nedenler doğrultusunda neticelendirildiğini söylemiştir. Davutoğlu Türkiye ile İsrail arasında gelinen durumdan İsrail'in politikalarını sorumlu tutmuştur (BBC, 2011, 2 Eylül).

Palmer Raporu aslında üç noktaya vurgu yapmaktadır. İlk olarak, İsrail askerlerinin Mavi Marmara gemisine yönelik eyleminin aşırı ve gereksiz olduğu ancak İsrail'in bu düşünceden uzak olduğu ve bunu başaramadığı yer almaktadır. İkinci olarak, Mavi Marmara baskınında hayatını kaybeden vatandaşlara İsrail'in tazminat ödemesinin gerektiğinden bahsedilmiştir. Son olarak da yaşanan hadise neticesinde İsrail'in Türkiye'ye pişmanlık açıklaması yapmasının yerinde olacağı ifade edilmiştir (Çakmak, 2011; Sever ve Gök, 2016: 21). Yine rapora göre, İsrail'in Gazze'ye uyguladığı abluka, uluslararası hukuk bakımında meşru görülmüştür. Bir diğer konu ise, Gazze'ye uygulanan deniz ablukasının BM Antlaşması 51. madde bağlamında bir "meşru müdafaa teşkil ettiği" ve bu çerçevede de İsraili askerlerin gerçekleştirdiği eylemin aslında "meşru müdafaa kapsamında değerlendirilmesi" gerektiği belirtilmiştir (Aksar, 2012: 24). Bu açıdan Palmer Raporu'nun, Mavi Marmara gemisine yönelik saldırısının hukuki boyutunu meşrulaştırıcı bir dayanak noktası olduğu söylenebilir.

Raporun bir diğer önemli noktası ise, bu rapor Türkiye'nin Mavi Marmara olayındaki resmi pozisyonunu dünya kamuoyuna açıklayabilme potansiyeli taşımaktaydı fakat rapor neticesinde Türkiye bu durumu açıkça kaybetmiştir. Dahası, Mavi Marmara baskınında hayatını kaybedenlerin ailelerine tazminat ödemeyi İsrail zaten rapordan önce kabul etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin belki de en önemli taleplerinden biri olan "özür" konusu raporda "pişmanlık, üzüntü" gibi ifadelerle yumuşatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla rapor bir bütün olarak ele alındığında Türkiye'nin taleplerinin tamamen aksini içerdiğini söylemek mümkündür (Çakmak, 2011).

Palmer Raporu, hukuki bir metin olmaktan çok, siyasi nitelikli ve İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerin diplomatik yollardan nasıl normalleşebileceğini yansıtan temennilerin yer aldığı bir metin olduğu söylenebilir (Aksar, 2012: 37). Ayrıca bu rapor, Türkiye'nin tezlerini dışladığı ve adeta İsrail ile beraber hazırlanmış bir rapor görüntüsü de vermiştir (Gürpınar, 2017: 245). Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Palmer Raporu'nu Türkiye'nin tanımadığını ifade etmiştir (SDE Analiz, 2011: 20). Başbakan Erdoğan hazırlanan Palmer Raporu'nun

Türkiye açısından büyük bir hayal kırıklığına sebep olduğunu ifade ederken, raporun BM'nin tarafsızlığına ve güvenilirliğine gölge düşürdüğünü belirtmiştir (TRT Haber, 2011, 23 Eylül). Muhalefet kanadından da konu hakkında eleştiriler yükselmiştir. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli Palmer Raporu'nun henüz rapor resmi olarak yayınlanmadan evvel ABD'deki bir gazeteye sızdırılmasını; BM'nin yapısının, güvenilirlik seviyesinin ve ciddiyetinin sorgulanmasını beraberinde getireceği şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca açıklanan raporda İsrail'in hunharca gerçekleştirdiği saldırı aklanmaya ve bu saldırıya bir haklı gerekçe yaratılmaya da çalışılmıştır (Gürpınar, 2017:247). CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Palmer Raporu'nu "gerçekten bir talihsizlik" şeklinde yorumlamıştır. Raporun İsrail'e Gazze ablukası konusunda meşru bir zemin kazandırdığını, bunun Türkiye'nin aleyhine olduğunu ve bu tablonun Türk dış politikası açısından "hüzün verici" olduğunu ifade etmiştir (Haber7, 2011, 4 Eylül). Kılıçdaroğlu, Cumhurbaşkanının ve hükümetin bu raporu tanımamasını da "Bu nasıl olabiliyor, orada Türkiye'nin imzası yok mudur?" şeklinde soru yönelterek eleştiride bulunmuştur (Yeniçağ, 2011, 7 Eylül).

Türkiye'nin Palmer Raporu'nu reddetmiş olması, İsrail ile olan ikili ilişkilerini düzeltme çabalarının başarısızlık nedeni olmuştur (Cohen ve Freilich, 2014: 9). Palmer Raporu'nun ardından Türkiye, beklenildiği gibi İsrail'e yönelik tutumunu daha da sertleştirmiştir (Eminoğlu, 2016: 100). İsrail'i Mavi Marmara saldırısında aşırı kuvvet kullanmakla suçlayan ancak İsrail'in Gazze'ye yönelik ablukasını meşrulaştıran raporun sızdırılmasının ardından Türkiye, İsrail büyükelçisini sınır dışı etmiş ve diplomatik ilişkileri geriletmiştir (Balcı ve Kardaş, 2012: 99). Türkiye İsrail'e dönük bir yaptırım planı açıklarken, diplomatik seviye ilişkilerini en alt seviyeye yani ikinci katipliğe indirmiştir (SDE Analiz, 2011: 3). CHP lideri Kılıçdaroğlu, bu yaptırımların kamuoyunu oyalamaktan ve kandırmaktan başka bir anlamı olmadığını iddia etmektedir (Yeniçağ, 2011, 7 Eylül). Yaptırım kararlarının üzerine İsrail, Ak Parti hükümetinin Türkiye'yi stratejik müttefiki İsrail yerine Hamas, Hizbullah ve İran gibi ülkelerle aynı hizaya getirdiğini iddia etmiştir (Balcı ve Kardaş, 2012: 99).

3.6. İsrail'in Türkiye'den Özrü ve Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Umut

Mavi Marmara saldırısının üzerinden üç yıl geçtikten sonra, 22 Mart 2013 tarihinde İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu, Türk mevkidaşı Erdoğan'ı arayarak, Mavi Marmara'da yaşananlardan dolayı özür dileyerek ilişkilerin normalleşmesi yolunda ilk adım atıldığı görülmektedir (Hasanov, 2014: 1). Nitekim İsrail'in 2010'daki Mavi Marmara saldırısı sonrasında kopma noktasına gelen ilişkileri normalleştirme ve onarma çabaları sonuç vermeye başlamıştır (Sönmez, 2016: 5).

İsrail ile Türkiye'nin diplomatik olarak derinleşmiş olan krizin farkında olan ABD Başkanı Barack Obama, 2013 yılında arabuluculuk rolü üstlenerek Türkiye ile İsrail'in aralarındaki tazminat ve özür konularını aşılmasına yardımcı olmuştur. İsrail, Mavi Marmara hadisesinden dolayı özrünü 22 Mart 2013'te dilemiş ve tazminat konusunu da Haziran 2016'da halletmiştir (Boran, 2020: 37). Görüldüğü üzere, İsrail'in Mart 2013'teki özrü değerlendirildiğinde; ABD'nin etkin diplomasisi ve Suriye'deki iç savaşın önemli bir etken olduğu söylenebilir (Eminoğlu, 2016: 100-101).

İsrail'in, Türkiye'nin 2013 baharına kadar Mavi Marmara hadisesinden dolayı özür dileme talebine direnmesinin üç temel nedeni var: İlki, Türkiye'nin Ortadoğu devletleriyle gelişen ilişkileriyle ilgili duyulan endişe, ikinci olarak Türkiye'nin gerçekten yakınlaşmayla ilgilenmediği algısı ve son olarak da İsrail siyaseti denilebilir (Cohen ve Freilich, 2014: 8-9).

Ak Parti, İsrail'den gelen özür üzerine bunu bir zafer olarak göstermeye başlamıştır. Fakat muhalefet Ak Parti ile aynı fikirde olmamakla birlikte, İsrail'in özür dilemesinin ana sebebini Obama'nın diplomatik zaferine bağlamıştır (Özcan, 2018: 29).

CHP Genel Başkan Yardımcısı Gürsel Tekin, Mavi Marmara hadisesinde Davutoğlu'nun ve Erdoğan'ın Türkiye'ye bir özür borcu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca üç senedir dilenmeyen özrün ABD Başkanı'nın ziyareti sırasında gerçekleşmesinin oldukça manidar olduğunu ve ilerleyen süreçlerde bölgesel sorunlarda Türkiye'nin ortak olarak yer almamasını temenni etmiştir. CHP Grup Başkanvekili Muharrem İnce ise İsrail'in özür dilemesinin zamanlamasına dikkat çekerek, özür karşısında İsrail'in ne gibi beklentisi olduğunun sorgulanmasının gerektiğini ifade etmiştir (Star, 2013, 25 Mart). CHP Genel Başkan Yardımcısı ve Parti Sözcüsü Haluk Koç, İsrail'in özür dilemesini değerlendirirken hükümetin tavrını "Bir üçüncü dünya ülkesi gibi buradan bir kahramanlık üretmeye çalışan bir iktidar yaklaşımına" benzetmiştir (Milliyet, 2013, 27 Mart). CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu ise özür konusunda, Davos sonrasındaki süreci referans göstererek ilk özür dileyenin Erdoğan olduğunu ifade etmiştir (Haber7, 2013, 28 Mart).

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, İsrail'in özür dilemesini Obama'dan gelen talimat ve Ortadoğu bölgesindeki siyasal hesaplardan kaynaklı gerçekleştirdiğini ifade ederken, özür dileme olayının Erdoğan tarafından iç siyasette malzeme olarak kullanılmasını istismarcılık olarak değerlendirmiştir. Bahçeli'ye göre İsrail'in özür dilemesi hususu, Arap coğrafyasında meydana gelen hareketlenmeden dolayı İsrail'in güvenliğinin garantiye alınması için harcanmış bir çaba olarak görülebilir. Ayrıca bu özür meselesinin Obama'nın Ortadoğu ziyaretleri esnasına denk gelmesi tesadüfi bir süreç olmamakla birlikte, bu durum İsrail açısından verilmiş bir taviz olarak değerlendirilmemelidir (MHP, 2013, 26 Mart).

Obama'nın diplomatik çalışmaları sonrasında İsrail ile Türkiye anlaşmaya varmıştır. Erdoğan anlaşmayı bir Türk zaferi olarak sunmuş olsa da Cohen ve Freilich'e (2014: 10) göre, her iki taraf da önemli tavizler vermiştir. Erdoğan ve Netanyahu görüşmesinin ardından İsrail Başbakanlığından yapılan açıklamada, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin tekrardan normalleştirilmesi, büyükelçilerin geri görevlendirilmesi ve İsrail askerlerine yönelik açılmış olan adli davaların iptali konusunda anlaşıldığı belirtilmiştir. Ayrıca İsrail dokuz Türk vatandaşın ailelerine tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Netanyahu, "can kaybına yol açan her hata nedeniyle Türk halkından özür dilediğini" belirtmiştir (BBC, 2013, 22 Mart).

Mavi Marmara olayından sonra ikili ilişkilerdeki kopma noktası altı yıl sonra aşılmış ve 2016'da altı yıllık "soğuk savaş" sona ermiş ve Türkiye ile İsrail arasında yeni diyaloglar ve işbirliği alanları açılmıştır (Almog ve Sever, 2017: 609). 2016 yılında İsrail ile yapılan anlaşma doğrultusunda; İsrail Mavi Marmara hadisesinde ölen vatandaşların ailelerine 20 milyon dolar tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Ayrıca Türkiye, Filistin'e Aşdod Limanı üzerinden insani yardım ulaştırabilecektir. (TBMM, 2016).

4. SONUÇ

1949 yılında resmen başlayan ikili ilişkiler üç çeyrek asrı tamamlamak üzeredir. Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler dönemsel bazda ele alındığında en kritik ve sıkıntılı dönemlerin aslında günümüz yılları olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü 1990'lı yıllara kadar Türkiye'nin İsrail özelinde ilgilendiği konu Filistin meselesi ve Arap-İsrail Savaşı olmuştur. Özellikle 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) dahil olan Türkiye, kuruluş yıllarındaki felsefesini diri tutarak Batıcılık ideolojisi ön planda bulundurmayı yeğlemiştir. Bu doğrultuda da komşu Ortadoğu coğrafyası ile çok fazla temas halinde olmamıştır. Türkiye gibi Batı ideolojisini ve demokrasi rejimini benimseyen İsrail'in de Ortadoğu coğrafyasından hem etnik hem de dini anlamda tehdit algıladığı bilinmektedir. Hem Türkiye'nin hem de İsrail'in ideolojik bakımdan birbirlerine yakın olması ikili ilişki kurmalarını kolaylaştırmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Türkiye, birincil manada ulusal güvenlik tehditlerinin Ortadoğu'dan kaynaklandığını görmüş ve bu anlayış, İsrail ile stratejik görüşlerde bir yakınlaşma yaratmıştır. Türk ordusunun İsrail ile güçlü bir ilişki tasvir etmesi temel amaçlarının merkezinde yer almıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinin askeri ve güvenlik temelli kurulmuş olması, TSK'nın sivil hükümete göre ikili ilişkilerde daha etkin olmasından kaynaklanmaktadır.

2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesinin ardından, 1990'lardaki güvenlik temelli ikili ilişkiler 2000'li yılların ortalarından itibaren sekteye uğramıştır. Türkiye'nin dış politikada yeni bir stratejik vizyon belirlemesi İsrail ile yakın ilişki kurmayı mümkün hale getiren

faktörlerin ortadan kalkmasına vesile olmuştur. Özellikle Ak Parti hükümetinin 2000'li yılların ortalarından itibaren İsrail'e karşı sert söylemleri ve Filistin meselesini sahiplenmeleri, İsrail ile yaşanabilecek krizlerin habercisi olmuştur. Dahası, Ak Parti'nin İsrail aleyhine eleştirisi Arap ülkeleriyle Türkiye'nin bağlarını güçlendirmede önemli bir etmen halini almıştır.

2006 yılında Halid Meşal'ın Türkiye'yi ziyaret etmesi İsrail açısından büyük tepki toplayan bir olay olmuştur. Bu yüzden bu tarihi son dönem krizlerinin ana tarihi olarak ele almak mümkündür. Bu tarihten itibaren gelişen olaylar beraberinde siyasi krizleri de peyderpey getirmiştir. Özellikle İsrail Başbakanı Olmert'in Türkiye ziyaretinden beş gün sonra Gazze'de Dökme Kurşun Harekatı başlatılması ve çok sayıda sivilin zarar görmesi Türkiye'de tepkilere neden olmuştur. Özellikle iktidar partisi olmak üzere muhalefet partileri ve kamuoyu da konuya sessiz kalmamıştır. Muhalefet partilerinin konu hakkında ortak düşüncesi, operasyonun İsrail Başbakanı'nın Türkiye ziyaretinin hemen ardından gerçekleşmiş olmasının Türkiye'nin imajını sarsmaya yönelik bir hareket olarak yorumlanmıştır.

Dökme Kurşun Harekatı'nın etkisi geçmeden, Davos'ta gerçekleşen zirvede Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı'na sert çıkışı dünya gündeminde yerini almıştır. Genel olarak bakıldığında ülke dışında da ülke içerisinde de Erdoğan'ın gösterdiği tepkiye destek oldukça fazla olmuştur. Bu noktada muhalefet Erdoğan'ın Davos çıkışını yerinde ve olması gerektiği gibi görürken, bazen de Erdoğan'ın diplomatik üslubunu eleştirmiştir. Aslında muhalefet partilerinin en büyük korkusu da Erdoğan'ın bu çıkışını iç siyaset malzemesi yaparak, yaklaşan yerel seçimlerde büyük başarı elde etmesi yönündeydi. Bu konuda muhalefet partileri iktidara sık sık uyarılarda bulunmuştur. Fakat Mart 2009'da gerçekleşen seçimler sonucunda Ak Parti yaklaşık %4 oy kaybederek Erdoğan'ın yapmak istediği ya da muhalefetin yapacağını iddia ettiği kamuoyunu etkileyerek oy kazanma stratejisi başarısız olmuştur. Kamuoyunda ise hem ulusal basın hem ticaret odaları hem de Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Erdoğan'ın Davos çıkışını bir kahramanlık olarak görürken, İsrail'e karşı da koyu bir muhalif taban oluşmuştur.

Davos krizinin İsrail açısından rövanşı olarak değerlendirilebilecek Alçak Koltuk Krizi, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri kötüye doğru sürükleyen bir olay olarak görülebilir. Yaşanan hadiseden sonra hem iktidar partisi hem de muhalefet partileri İsrail'i yaklaşımından dolayı kınamıştır. Fakat Türkiye'nin İsrail'e karşı yeteri kadar tepki vermediği konusunda da iktidar partisini eleştiren yorumlar da yer almıştır.

Türkiye Cumhuriyet tarihinin belki de en acı olaylarından biri olan 31 Mayıs 2010'daki Mavi Marmara hadisesi, dokuz Türk'ün öldürülmesi ile sonuçlanmıştır. Gazze'ye yardım götüren

filoya İsrail askerlerinin usulsüz saldırıları sonrasında yaşanan hadise Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri kopma noktasına getiren en önemli olay olmuştur. Bu olaydan sonra hem iktidar partisi hem muhalefet partileri hem de kamuoyu İsrail aleyhine açıklamalar yapmış ve toplumda büyük bir öfke patlaması yaşanmıştır. Her ne kadar dış dünyaya karşı birlik mesajları verilse de muhalefet partileri Mavi Marmara hadisesinden hükümeti sorumlu tutmuşlardır. Özellikle yaşanan hadisenin bir devlet terörü olduğu yönünde birleşen muhalefet, yardım filosuna/Mavi Marmara'ya olası bir saldırı ihtimalinin önceden bilinip bilinmediği noktasında da hükümeti sıkıştırmaktadır. Muhalefet partileri genel anlamda Ak Parti'nin İsrail politikalarında etkili ve samimi olduğunu düşünmezken, Başbakanın kameralar önünde yaptığı sert eleştirilerin kapalı kapılar ardında gerçekleşmediği iddiasında bulunmaktadır. Ayrıca sivil toplum kuruluşu olarak olayın ana karakteri konumunda bulunan İHH, İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkinin geleceğini de kısmen tayin ettiği söylenebilir.

Hadisenin ardından şaibeli bir şekilde hazırlanan Palmer Raporu hem iktidar kanadında hem de muhalefet kanadında kabul görmezken, muhalefetin hükümeti en sert eleştirildiği konulardan biri de rapor konusu olmuştur. Rapor, İsrail'in Gazze ablukasını meşrulaştırmış olması ve özür yerine pişmanlık ibaresine vurgu yapması açısından oldukça eleştirilmiştir. Raporun açıklanmasının ardından muhalefet partileri Ak Parti'nin Türk dış politikasını hüzün verici bir hale getirdiği yönünde sert çıkmışlardır. Özellikle Kılıçdaroğlu'nun, hükümetin ve cumhurbaşkanının bu raporu tanımamasının bir çelişki olduğunu, raporda bizzat kendilerinin görevlendirdiği kişinin Türkiye adına imzası olup olmadığını sorması da tepkinin boyutu açısından önemli gözükmektedir. Raporun tanınmamasının ardından yeni yaptırımların açıklanmasını muhalefet kanadı, inandırıcı bulmamış ve kamuoyunu kandırmaya yönelik bir politika olarak yorumlamıştır.

Mavi Marmara hadisesinin üzerinden üç yıl geçtikten sonra İsrail'den gelen özür oldukça manidardır. Ortadoğu'da başlayan Arap Baharı hareketi hızla yayılırken, ABD'nin de bölgede etkinliğini artırması gerektiği dönemde, o bölgedeki geleneksel iki müttefikinin ilişkilerinin düzelmesi önemli bir nokta olarak görülmüştür. Nitekim Obama'nın diplomatik başarısı ile İsrail Başbakanı, Erdoğan'dan özür dilediğini belirtmiştir. Özür hadisesinin ardından muhalefet partileri konuya oldukça sert tepki göstermiştir. Öncelikle özrün zamanlamasına yönelik ve kimin/niçin diplomatik çabasıyla gerçekleştiği yönünde eleştiriler gelmiştir. Dahası Davos'ta kazanılan siyasi zaferin yerel seçimler öncesinde iç siyasete alet edildiği gibi özür konusunun da iç politikaya alet edilmemesi hususunda muhalefet iktidarı bir kez daha uyarılmıştır. Aslında bu noktada MHP lideri Bahçeli'nin tespiti oldukça değerli gözükmektedir. Geleneksel olarak güvenlik tehditleri ile var olan İsrail'in, kendi coğrafyasında artan şiddetin

ulusal güvenliğini tehdit etmesinden dolayı yeniden Türkiye'ye ihtiyaç duyması vesilesiyle özür gündeme gelmiştir. Tam da bu noktada; Türkiye'nin İsrail'e duyduğu ihtiyaç, İsrail'in Türkiye'ye duyduğu ihtiyacından daha az olduğunu söylemek mümkün gözükebilir fakat her iki ülke de bundan sonraki süreçte kamuoyundan gelebilecek irrasyonel tepkilere kulak tıkamalı ve rasyonel seçimler yaparak ikili ilişkilerini peyderpey geliştirmeyi tercih etmelidir. Sonuç olarak bu çalışmadan elde edilen bulguları şu şekilde sıralamak mümkündür. Özellikle Türkiye'nin 2002 sonrasında Ak Parti ile değişen ve çeşitlenen dış politika anlayışı muhalefet partilerini ilk etapta endişelendirmiştir. Türk dış politikasının yönünün değişmesinden endişelenen muhalefet partileri, iktidar partisinin dış politikasındaki değişimlerin İsrail ile krizlere sebep olduğuna inanmaktadır. Muhalefet partilerine göre son dönemdeki krizlerde iktidar partisinin İsrail'e karşı diplomatik anlamda bir yenilgiye uğradığı iddia edilmiştir. Bu durumun da Türkiye'nin imajının sarstığı yönünde düşünceler gelişmiştir. Fakat tüm bunlara rağmen kamuoyu nezdinde, Ak Parti'nin İsrail'e karşı yürüttüğü politik tutumdan/duruştan memnun gözükmektedir. Bu durum, Ak Parti'nin İsrail'e karşı yürütülen politikada her ne kadar muhalefetten tam manasıyla destek alınamasa da halk/kamuoyu nezdinde karşılığını bulmuştur.

KAYNAKÇA**Kitaplar ve Süreli Yayınlar**

- Aksar, Y. (2012), "Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) Raporu ve Uluslararası Hukuk", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 33, s. 23-40.
- Almog, O. ve Sever A. (2017), "Hide and seek? Israeli–Turkish Relations and The Baghdad Pact", *Middle Eastern Studies*, Cilt 53, Sayı 4, s. 609-623.
- Balcı, A. (2013), *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları.
- Balcı, A. ve Kardaş T. (2012), "The Changing Dynamics of Turkey’s Relations with Israel: An Analysis of ‘Securitization’", *Insight Turkey*, Cilt 14, Sayı 2, s. 99-120.
- Bengio, O. (2009), "Altercating Interests and Orientations between Israel and Turkey: A View from Israel", *Insight Turkey*, Cilt 11, Sayı 2, s. 43-55.
- Boran, T. K. (2020), "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 44, s.28-42.
- Bölme, S. M. (2009), "Gazze'de Katliam: Türkiye, Ortadoğu ve Filistin Sorunu", *SETA Analiz*, Sayı 3, s.1-18.
- Bulut, M. (2018). Türkiye-İsrail İlişkilerinin Analizi: Konstrüktivist (İnşacı) Bir Yaklaşım. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=EEUKVaid32VKTU51U6vGLQ&n=4SjdSr-S3U9QbWmwGv0hKg>
- Cohen, M. S. ve Freilich, C. D. (2014),"Breakdown and Possible Restart: Turkish–Israeli Relations under the AKP", *Israel Journal of Foreign Affairs*, Cilt 8, Sayı 1, s. 1-18.
- Demirtaş-Bagdonas, Ö. (2013), "Politics of National Honor in Turkish-Israeli Relations: An Alternative Account of the Recent Tensions", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 38, s. 101-125.
- Duman, L. (2020), "Israeli-Turkish Rapprochement in The 1990s: Why an Alliance?", *Analytical Politics*, Cilt 1, Sayı 2, s. 20-39.
- Efe, F. (2012),"Impact of the Recent Political Conflicts on Turkish and Turkey Images in Israeli Society" *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, Cilt 7, Sayı 1, s. 105-137.
- Eminoğlu, A. (2016), "Tarihsel Süreçte Türkiye İsrail İlişkilerinin Değişen Yapısı", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, Cilt 7, Sayı 15, s. 88-106.
- Erdoğan, E. (2013), "Dış Politikada Siyasallaşma: Türk Kamuoyunun “Davos Krizi” ve Etkileri Hakkındaki Değerlendirmeleri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 37, s.37-67.

- Gürpınar, B. (2017), "Dış Politika ve Kamuoyu: Mavi Marmara Krizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 53, s. 241-253.
- Hale, W. (2003), Çev. Petek Demir, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul.
- Hasanov, E. (2014), "Mavi Marmara Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri", *Ormer Perspektif Serileri*, Sayı 6, s. 1-8.
- Inbar, E. (2010), "Israeli—Turkish Tensions and Beyond", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 8, Sayı 3, s. 39-47.
- Kaya, E. (2010), "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem", *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 2, s. 93-114.
- Özcan, G. (2018), "The JDP's Changing Discursive Strategies towards Israel: Rhetoric vs. Reality", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 15, Sayı 57, s. 19-32.
- Sarıaslan, F. (2019), "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Değişmeyen Dinamik: Ekonomi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 74, Sayı 4, s. 1065-1102.
- SDE Analiz (2011), "Türkiye-İsrail İlişkileri", *Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü*, s. 1-60.
- Sever, A. ve Gök, G. O. (2016), "The UN factor in the "regional power role" and the Turkish case in the 2000s", *Cambridge Review of International Affairs*, s. 1-36.
- Sönmez, G. (2016), "Bölgede Yeni Dönemin Habercisi: Türkiye-İsrail İlişkilerinde Uzlaşma", *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, Sayı 44, s.1-16.
- Tüysüzöğlü, G. (2014), "Değişen Bölgesel Denklemler Işığında Türkiye-İsrail İlişkileri'nde İşbirliğini Tetikleyen Unsurlar", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, s.588-609.
- Uzer, U. (2011), "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı 2, s. 137-168.
- Yılmaz, T. (2010), "Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 5, Sayı 1, s. 9-24.
- Zürcher E. J. (2020), Çev. Yasemin Saner, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- BBC (2011), "Türkiye'den İsrail'e Mavi Marmara tepkisi", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110902_turkey_israel
- BBC (2013), "Mavi Marmara: İsrail, Türkiye'den özür diledi", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur
- CNN Türk (2009), "İsrail, Gazze'ye kara harekati başlattı", <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/03/israil.gazze.kara.harekati.baslatti/507425.0/index.html>

- CNN Türk (2011), "Erdoğan: Mavi Marmara'ya saldırı savaş nedeni", <https://www.cnnturk.com/2011/turkiye/09/11/erdogan.mavi.marmaraya.saldiri.savas.nedeni/628927.0/index.html>
- Cumhuriyet (2009), "Türkiye saldırıları lanetliyor", <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-saldirilari-lanetliyor-31664>
- Cumhuriyet (2009), "Siyasilerden Davos'a bakış", <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyasilerden-davosa-bakis-38224>
- Çakmak, Cenap (2011), "BM'nin Mavi Marmara Raporu ve Türk Dış Politikası", <http://mavimarmara.org/rsm/images/52-cenapcakmak.pdf>
- Haber 7 (2011), "Kılıçdaroğlu: BM raporu talihsizlik", <https://www.haber7.com/ic-politika/haber/780808-kilicdaroglu-bm-raporu-talihsizlik?wr=1>
- Haber 7 (2013), "Kılıçdaroğlu: Önce Erdoğan özür diledi", <https://www.haber7.com/ic-politika/haber/1007212-kilicdaroglu-once-erdogan-ozur-diledi>
- Haberler.com (2009), "İsrail Dostluk Grubu Başkanı Memecan: "Gazze İçin Uluslararası Resmi Faaliyetlerde Bulunacağız", <https://www.haberler.com/israil-dostluk-grubu-baskani-memecan-gazze-icin-haberi/>
- Habertürk (2010), "Alçak koltuk krizi tartışılıyor", <https://www.haberturk.com/polemik/haber/200438-alcak-koltuk-krizi-tartisiliyor>
- Hürriyet (2009), "Başbakan Erdoğan'dan önemli açıklamalar", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogandan-onemli-aciklamalar-10676295>
- Hürriyet (2009), "Baykal'dan Davos yorumu", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/baykaldan-davos-yorumu-10902962>
- Hürriyet (2009), "Bahçeli: Erdoğan'ın Davos çıkışı yerinde", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bahceli-erdoganin-davos-cikisi-yerinde-10915579>
- Hürriyet (2010), "Alçak koltuk krizi çözüldü", <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/alcak-koltuk-krizi-cozuldu-13470462>
- MHP (2009), "Genel Başkanımız Sayın Devlet Bahçeli'nin "Davos'ta yaşanan tartışma ve Başbakan'ın tutumu", https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/563/index.html
- MHP (2013), "Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin İsrail'in Özürlü Grup Konuşması", https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/2671/index.html
- Milliyet (2009), "MHP'li Vural: Erdoğan BOP eş başkanlığından istifa etsin", <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/mhpli-vural-erdogan-bop-es-baskanligindan-istifa-etsin-1034622>

- Milliyet (2009), "Muhalefet bölündü", <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/muhalefet-bolundu-1053809>
- Milliyet (2013), "Özür yetmez üstün hizmet madalyası verilsin", <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ozur-yetmez-ustun-hizmet-madalyasi-verilsin-1686043>
- NTV (2010), "Kılıçdaroğlu: Kapılar arkasında Yes please", <https://www.ntv.com.tr/turkiye/kilicdaroglu-kapilar-arkasinda-yes-please.jXeY1OYgMEyQiYeNdWZOGw>
- Star (2013), "Özür hayal demişlerdi", <https://www.star.com.tr/politika/ozur-hayal-demislerdi-haber-738967/>
- TBMM Tutanakları (2009), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c037/tbmm23037040.pdf>
- TBMM GENEL KURULU (2010), https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=101017
- Timetürk (2009), "İsrail'e öfke tüm yurttta yayılıyor", <https://www.timeturk.com/tr/2008/12/30/israil-e-ofke-tum-yurtta-yayiliyor.html>
- Timetürk (2009), "CHP, Erdoğan'ın Davos'taki İsrail Tepkisine Tepkili: Türkiye Bitmiştir!", <https://www.turktime.com/haber/chp-erdogan-in-davos-taki-israil-tepkisine-tepkili-turkiye-bitmistir/45223>
- TRT Haber (2011), "Erdoğan'dan Tarihi İki Talep", <https://www.trthaber.com/haber/gundem/erdogandan-tarihi-iki-talep-10014.html>
- Türk Yahudileri (2010), "Mavi Marmara Gemisine Yapılan Askeri Müdahale ile ilgili Basın Açıklaması", <http://www.turkyahudileri.com/index.php/en/news-and-announcements/announcements/791-mavi-marmara-gemisine-yapilan-askeri-mudahale-ile-ilgili-basin-aciklamasi-31-05-2010>
- Yeniçağ (2009), "Baykal: Başbakan'ın Davos tepkisi doğal", <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/baykal-basbakanin-davos-tepkisi-dogal-13100h.htm>
- Yeniçağ (2011), "Türkiye Böyle Hezimet Görmedi", <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkiye-boyle-hezimet-gormedi-55833h.htm>
- Yenişafak (2013), "CHP'den akılalmaz Mavi Marmara açıklaması", <https://www.yenisafak.com/politika/chpden-akilalmaz-mavi-marmara-aciklamasi-589380>